

4. A társadalmi tőke és társadalmi haladás mutatói nemzetközi összehasonlításban

4.1. Bevezető gondolatok

Kutatásunk korábbi szakaszában megállapítottuk, hogy Magyarország a társadalmi haladás kompozit mutatója (Társadalmi Haladás Index) alapján a visegrádi országok között utolsó helyen áll (NAGY 2019). Szintén kiemelhetjük, hogy a versenyképességi listákon¹⁰ hazánk az úgynevezett puha mutatók vonatkozásában gyengén szerepel, míg a „kemény” indikátorok esetén sokkal jobb az eredménye (VINOGRADOV 2019). Jelen pont a különböző (elsősorban puha tényezőkhez kapcsolódó) területeken mért lemaradások összekapcsolásával vizsgálja azt, hogy a társadalmi tőke és haladás tekintetében mely mutatók alapján tapasztalunk gyenge hazai eredményt. Ezután pedig összefoglaljuk a vizsgált mutatókat egyetlen kompozit indikátorral. Előzetesen azt várjuk, hogy az így létrehozott kompozit indikátor megerősíti a fenti publikációkban kimutatott eredményt. A pont végén pedig bemutatjuk a vizsgált (puha) mutatók és a kompozit indikátorok gyengeségeit és akár hibás szakpolitikai intézkedéshez vezető hiányosságait.

A társadalmi tőke és a társadalmi haladás kapcsolatát a gazdasági növekedéssel és versenyképességgel már ismertettük a kutatás korábbi szakaszában (CSATH 2019), ekkor a szerző azt is kiértékelte, hogy a kormányok miként tehetnek a társadalmi tőke erősítéséért. Ezt alapvetően két irányból közelíthetik meg. Az egyik a strukturális szempont, amely olyan szerkezet, intézményrendszer kialakítását teszi lehetővé, amely erősíti a jogállamiságot, valamint kedvez a társadalmi fejlődésnek, de legalább nem lehetetleníti el azt. A másik pedig kormányzati minőség és hatékonyság, ami a társadalmi tőke építésének „kognitív” aspektusát emeli ki. Mindez a társadalmi tőke dimenzióinak makroszintű területeit foglalta össze. Ezek mellett nem szabad elfeledkezni a mikroszintű szempontokról sem. Itt a társadalomban működő hálózatoknak kiemelt jelentőségük van, valamint megjelenik a lokális szemlélet, hiszen csak megfelelő intézményi ellátottság esetén tud a „társadalom tőkéje gyarapodni”. Ezek a területek viszonylag könnyen, akár statisztikai adatokkal is leírhatók. Sokkal nehezebb azokat vizsgálni, amelyek a „puha” területek közé tartoznak, ilyen például az értékrend, a társadalmi normák vagy éppen a sokszor említett bizalom.

A jelen pontban vizsgált mutatók az alább szereplő modell dimenzióihoz kapcsolódnak. Törekedtünk olyan mutatók alkalmazására, amelyek illeszkednek ezekbe a dimenziókba, és lehetővé teszik egy széles körű, sokváltozós elemzés elvégzését.

Fontos szempont volt a mutatók kiválasztásánál, hogy ismert, könnyen hozzáférhető, nemzetközi szervezetek elemzéseiben is szereplő mutatókat válasszunk ki. Elemzésünket

¹⁰ A hivatkozott publikációban a Világgazdasági Fórum versenyképességi indexét vizsgálta a szerző.

a Társadalmi Haladás Index által vizsgált területekre és a kapcsolódó mutatókra építettük fel. Ebben a jelentésben nemzetközi szervezetek adatai is szerepelnek, amivel bemutatjuk, hogy mi vezethetett a gyenge hazai szerepléshez. Az így kiválasztott mutatókat tíz országban vizsgáljuk meg. Magyarország mellett, annak közvetlen „versenytársait” is vizsgáltuk, így a visegrádi országokon túl Romániát is bevontuk az elemzésbe. Az öt ország mellett további öt úgynevezett referenciaországot is vizsgálunk, ami kimutathatja a kelet-közép-európai és nyugati, illetve skandináv országok közötti különbségeket. A referenciaországok közé végül Dánia, Finnország, Svédország, Németország és Ausztria került be.

12. ábra

A társadalmi tőke dimenziói

Forrás: GROOTAERT – VAN BASTELAER 2001 alapján saját szerkesztés

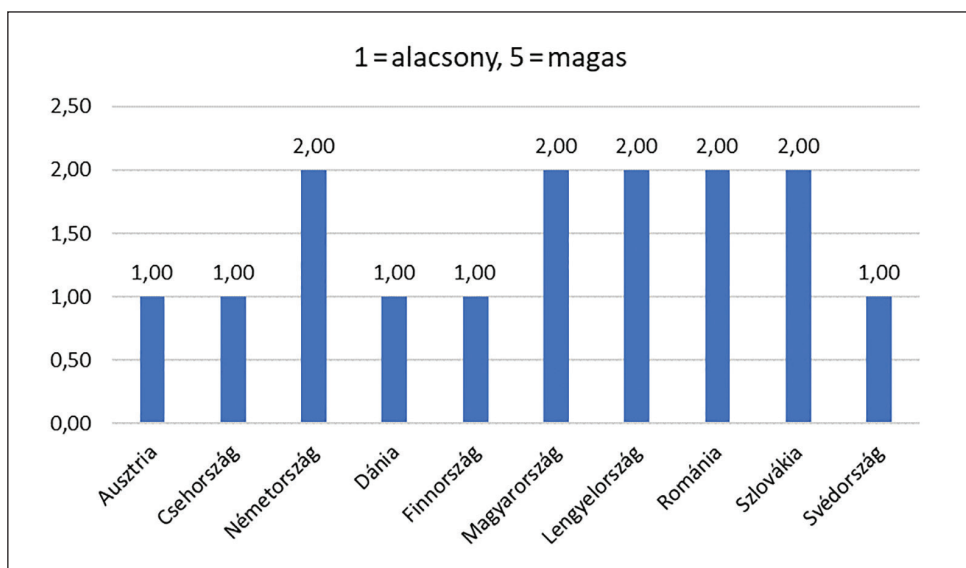
A modell adatokkal történő feltöltése során törekedtünk arra, hogy a „puha”, érzékelésre épülő mutatók szerepeltetése mellett a „kemény” statisztikai adatokra is kellő hangsúlyt helyezünk. Természetesen ki kell emelni, hogy a percepcióra, érzékelésre épülő mutatók jelentős kulturális különbségeket mutathatnak, hiszen a társadalom tagjainak mentalitása is kihat az így kapott eredményekre. Egy fejletlen ország is lehet boldogabb, mint egy fejlett, hiszen önmagában az anyagi jólét nem elegendő a boldogsághoz. Egy ország lakosságának pesszimizmusa például hatással lehet az érzékelt helyzetre. Épp ezért törekedünk arra, hogy (ahol az lehetséges) egy-egy mutatónál megvizsgáljuk az objektív statisztikai adatot és a hozzá kapcsolódó „puha”, szubjektív mutatókat is.

4.2. Biztonság és bizalom

A Társadalmi Haladás Index területei közül elsőként a biztonságot és a szubjektív biztonságérzetet vizsgáltuk meg néhány, a társadalmi haladáshoz kapcsolódó mutató segítségével.

A Global Peace Indexből származó kérdőíves adatok alapján az erőszakos bűncselekmények szintje kevésbé fog problémát okozni a következő két évben, hiszen az ötfokú skálán csak 1-es és 2-es értékeket találunk. A vizsgált országok közül Németországban, Magyarországon, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában találtunk magasabb értéket. E mutató a szubjektív jóllét szempontjából rendkívül fontos, hiszen képet ad a jövőben várható folyamatokról, valamint arról, hogy a válaszadók által érzékelt helyzet mennyire ad lehetőséget a biztonságos életre és vállalati működésre.

Fontos azonban ismét kiemelni (ahogyan az összes nemzetközi kérdőíves felmérés esetében), hogy a kulturális különbségek jelentősen befolyásolhatják az érzékelt helyzetet és a válaszokat. Érdekes, hogy amíg az erőszakos bűncselekmények (a fenti kérdőíves válaszok alapján) kevésbé okoznak problémát Finnországban, mint Lengyelországban, addig a „kemény” statisztikai adatok más képet mutatnak. A vizsgált országok közül ugyanis épp Finnországban a legmagasabb a szándékos emberölések aránya. Ez az arány a vizsgált országok között Lengyelországban az egyik legalacsonyabb, pedig az erőszakos bűncselekmények szintje épp ebben az országban ért el magasabb értéket. Ez megerősíti azt, hogy az egymáshoz kapcsolódó „kemény” (statisztikai adat) és „puha” (kérdőíves felmérésből származó) tényezők egymással ellentétes eredményeket mutathatnak, tehát a tények és az érzékelt helyzet akár jelentősen eltérhet. Az objektivitás-szubjektivitás problémaköre az egyik legfontosabb szempont a puha tényezők felmérése kapcsán.

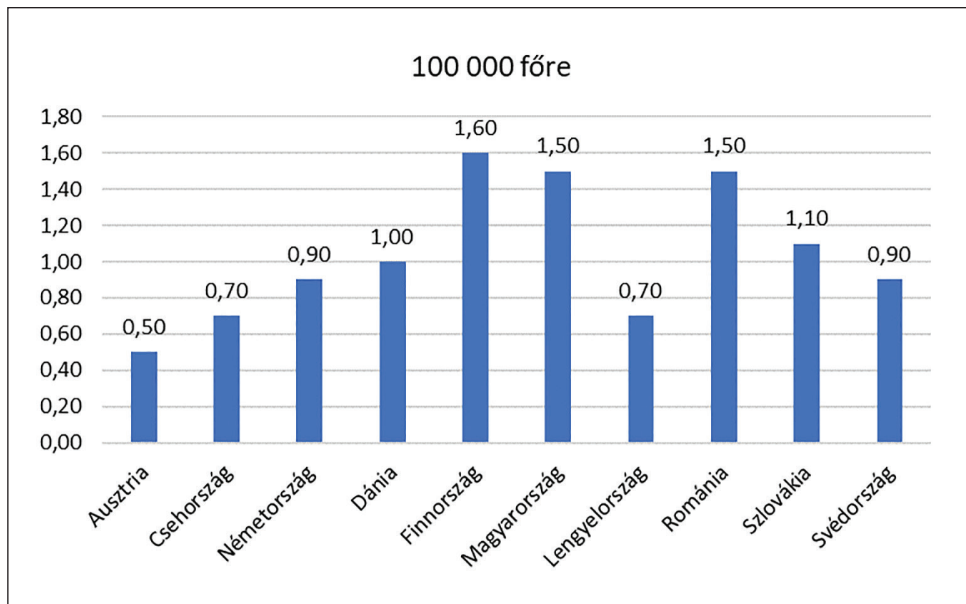
13. ábra

*Erőszakos bűncselekmények szintje**Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés*

A szándékos emberölés aránya magas szintjét tudjuk kimutatni Magyarországon és Romániában is. Az emberölések száma országon belül jelentős területi (regionális) eltéréseket mutathat. A visegrádi országokat (Magyarország, Szlovákia, Csehország, Lengyelország) NUTS 2¹¹ szinten vizsgálva megállapítható, hogy a pozsonyi régióban a legmagasabb a szándékos emberölések száma. A fővárosi régiók közül a Mazóviai vajdaságban (Lengyelország) a legalacsonyabb a mutató értéke. Magyarországon (a Közép-Magyarország régiót követve) elsősorban a kevésbé fejlett területeken magas az emberölések száma (Dél-Dunántúl, Észak-Alföld, Észak-Magyarország). Ezzel szemben Szlovákiában épp a fejlettebb régióban

¹¹ NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics (Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrája).

(Nyugat-Szlovákia) tapasztalhatunk kedvezőtlenebb helyzetet. Az emberölések számát tekintve két cseh régió található a legkedvezőbb helyzetben, ugyanis a délnyugati és északkeleti régiókban a mutató értéke 0,7 körül alakul.

14. ábra

Az emberölések száma a kiválasztott országokban

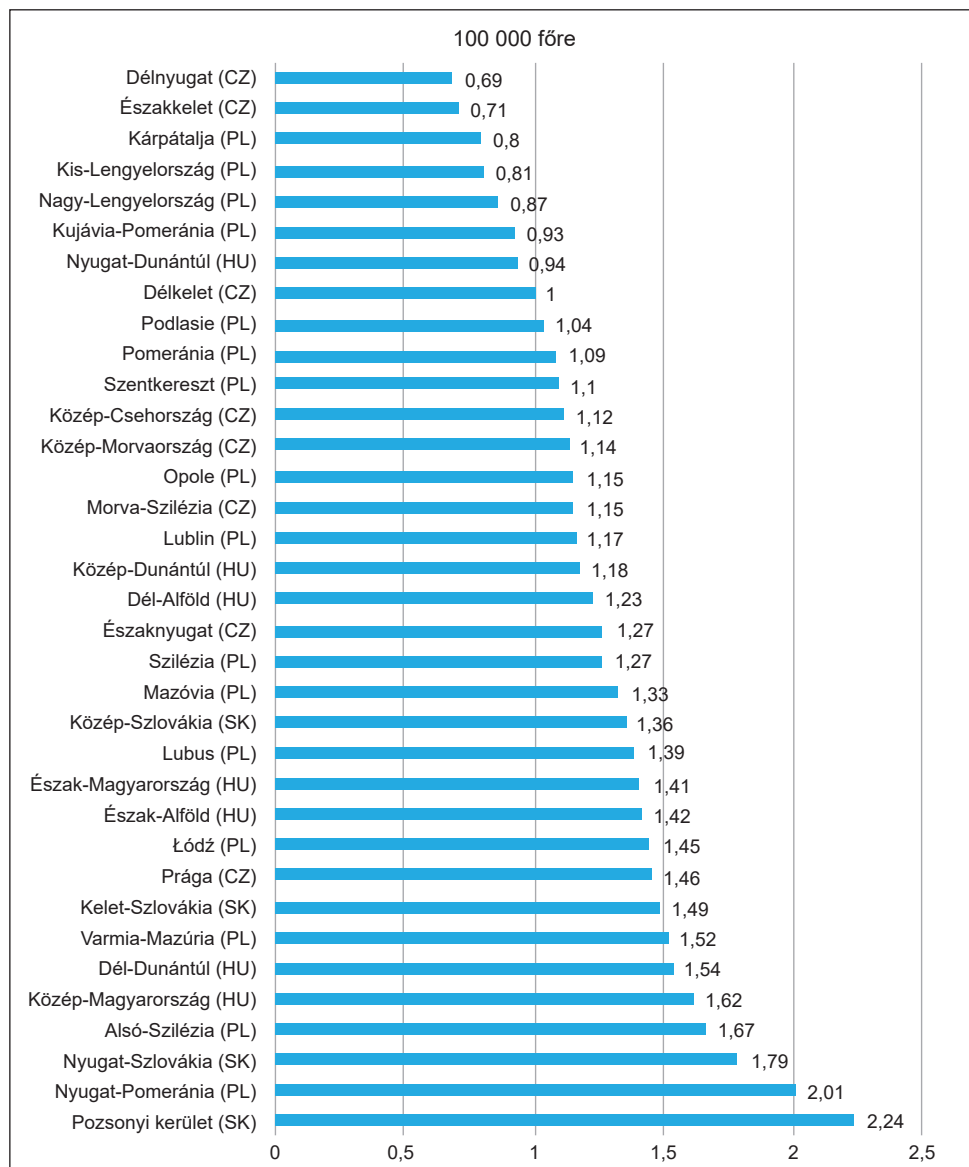
Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

A bűnözéssel kapcsolatos mutatók szorosan kapcsolódnak a bizalomhoz is, hiszen a bűncselekmények magas száma rontja az emberek egymás közti bizalmát. A 16. ábra szemlélteti, hogy a vizsgálati mintát alkotó országok között Magyarországon és Romániában tapasztalható alacsonyabb szintű biztonság és bizalom. Utóbbi a társadalmi tőke fontos összetevője, ezért érdemes megvizsgálni, hogy a Társadalmi Haladás Index készítése során milyen mutatókkal írták le az adott országban érzékelhető bizalmi szintet.

A bűnözéshez kapcsolódva nemcsak az emberek egymás közti bizalmát érdemes megvizsgálnunk, hanem a különböző szervezetekkel kapcsolatos bizalmi szinteket is. Ezek lehetnek intézményesült szervezetek vagy rendszerek is (például jogrendszer, politikai, oktatási, egészségügyi rendszer stb.). Folytatva a NUTS 2 szintű regionális összehasonlítást,¹² komoly bizalomhiány mutatható ki a hazai régiókban. Elemzésünk három területet érint: 1. bizalom a rendőrségben, 2. bizalom a politikai rendszerben, 3. bizalom a jogrendszerben. Mindhárom vizsgált területen a magyar régiók zárták a rangsort, egyetlen kivétel a rendőrségbe vetett bizalom vonatkozásában mutatkozik, ugyanis Közép-Magyarország megelőzte

¹² Lengyelország és Magyarország esetén NUTS 1 szintű adatokról van szó, ezért találhatók azonos értékek egyes régióknál. Szlovákia és Csehország adatai NUTS 2 szintűek.

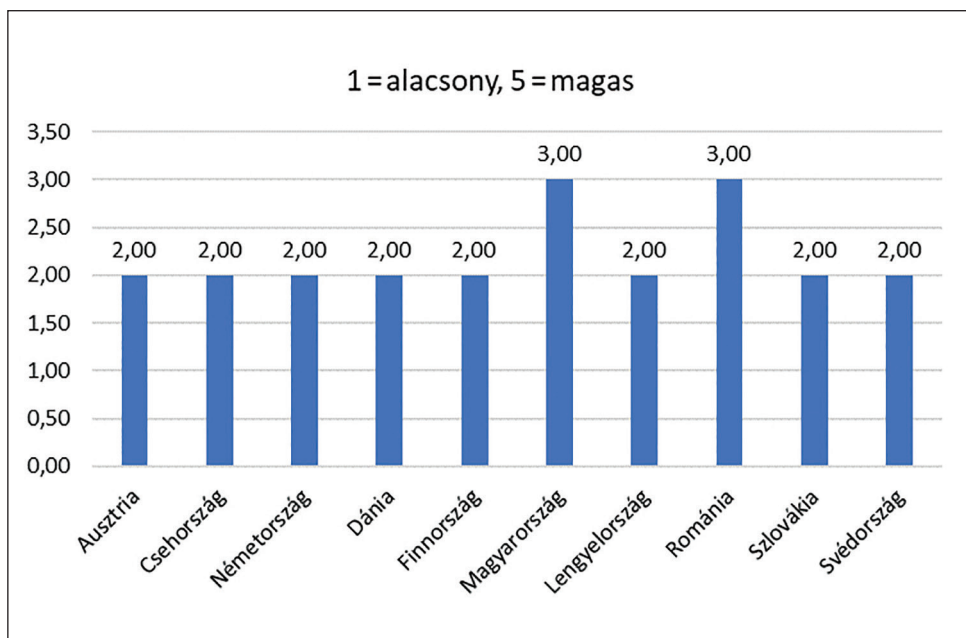
Északnyugat-Lengyelországot (Makroregion Północno-Zachodni). Ki kell emelnünk azt is, hogy amíg hazánkban a rendőrségbe vetett bizalom a fővárosi régióban a legerősebb, addig a jogrendszerrel és politikai rendszerrel kapcsolatban Közép-Magyarországon mutatkozik magasabb szintű bizalmatlanság.

15. ábra

Az emberölések száma

Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés

16. ábra

A biztonság és bizalom érzékelt hiánya

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

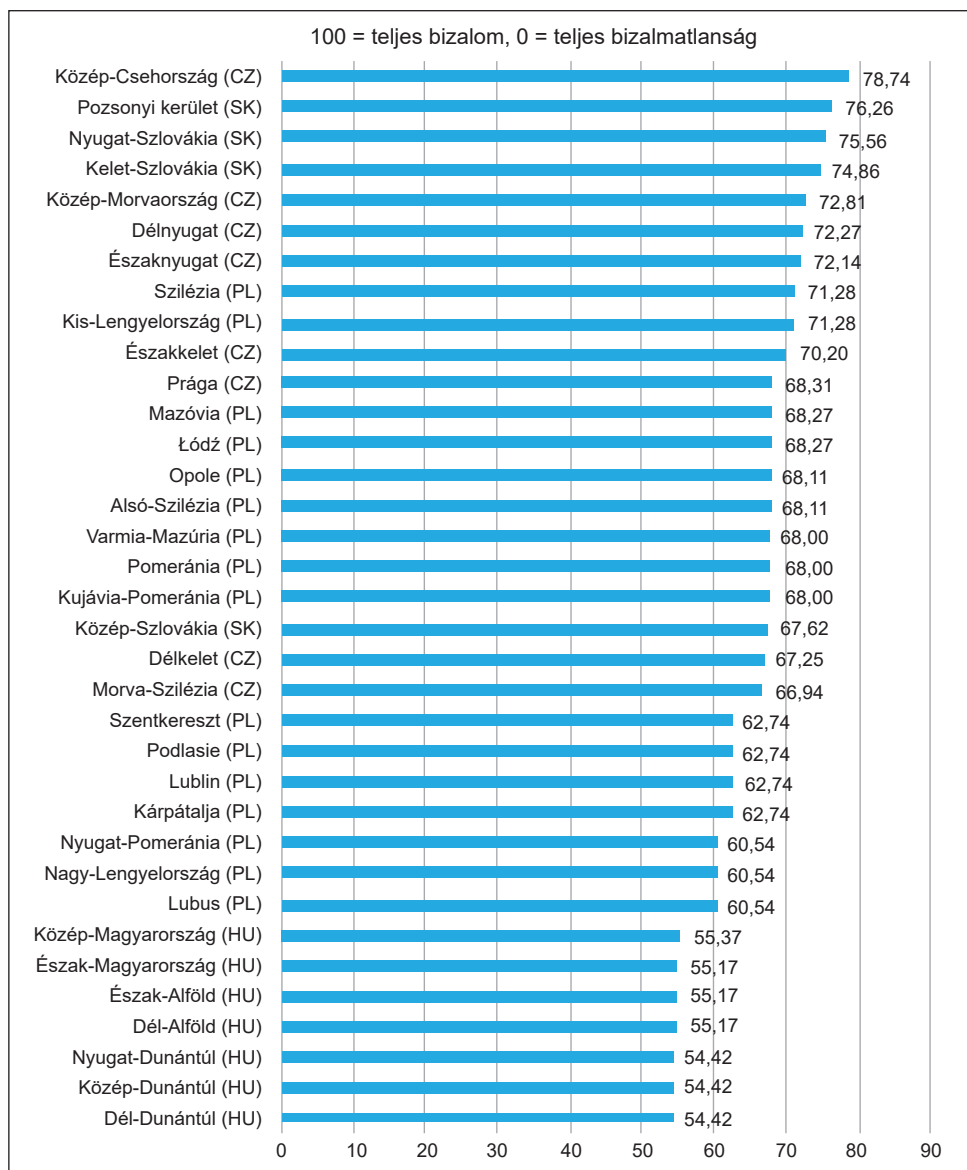
A nemzetközi adatokat vizsgálva kiemelhető, hogy Csehországban a politikai rendszerbe vetett bizalom erős, területi szóródása kicsi. E tényező kapcsán Lengyelország is a bizalmatlan országok közé tartozik, hozzáteve, hogy az eredményei még így is messze meghaladják a magyar adatokat. A rendőrségbe és a jogrendszerbe vetett bizalom értékeinek szórása már magasabb, így e tekintetben az eltérő jelenségek miatt a területi különbségek már jelentősebbek, mint a politikai rendszerrel kapcsolatban voltak.

A korábban említett három intézménybe (politikai rendszer, jogrendszer, rendőrség) vetett bizalmi szintekből összevont bizalmi mutatót készítettünk, a három intézményhez tartozó értékekből átlagot számoltunk, így képezve az „általános intézményi bizalom” szintjét.¹³ Az összevont adatok a magyar bizalmi szint rendkívül alacsony szintjét mutatják, ami rontja a társadalmi tőke szintjét. Magyarország lemaradása a többi visegrádi országhoz képest jelentős.

A korrupció törvénybe és közérkölsbe ütköző tevékenység, rontja a bizalmat és az érzékelt biztonságérzetet. A 16. ábrán vizsgált biztonság- és bizalomhiány-mutató, valamint a Transparency International által közölt (szakértői véleményen alapuló) érzékelt korrupciós index között közepesen erős kapcsolatot mutathatunk ki¹⁴ (a Pearson-féle korrelációs együttható értéke 0,66).

¹³ A részletes adatok a Függelékben találhatók.

¹⁴ A Társadalmi Haladás Indexben (2017) szereplő adatokat elemezve kaptuk a fenti eredményt.

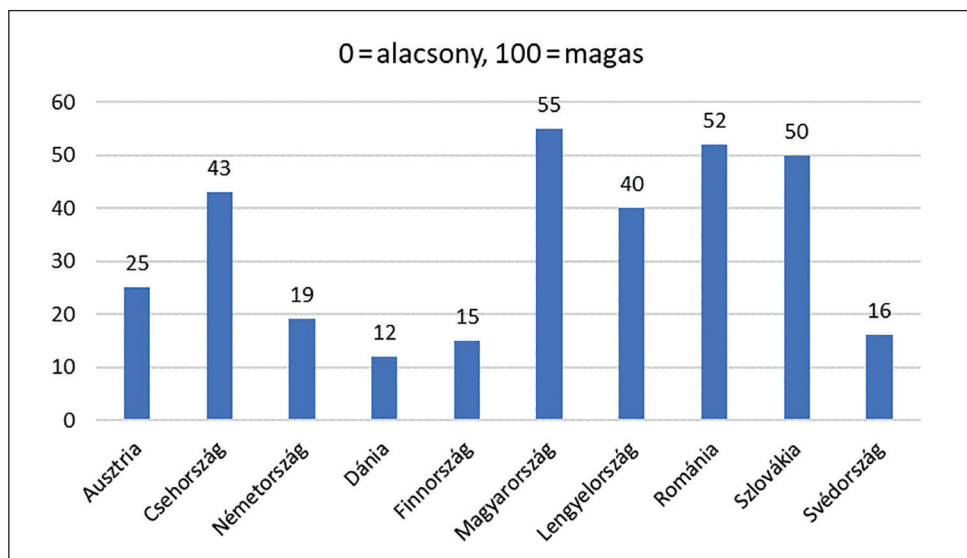

17. ábra

*Általános intézményi bizalom**Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját számítás és szerkesztés*

A Transparency International 2017. évi adatai (CPI – Corruption Perceptions Index) alapján a vizsgált tíz ország közül elsősorban Magyarországon okoz gondot a korrupció. Hasonlóan rossz eredményeket Romániában és Szlovákiában tapasztaltunk, míg a korrupció legkevésbé a skandináv országokban (Dánia, Finnország, Svédország) meghatározó. (A szemléltetés

érdekében, hogy a magasabb érték mutassa a TI által kimutatott magasabb korrupciós szintet, 100–X transzformációt végeztünk. Az eredeti adatok a függelékben találhatók.)

18. ábra

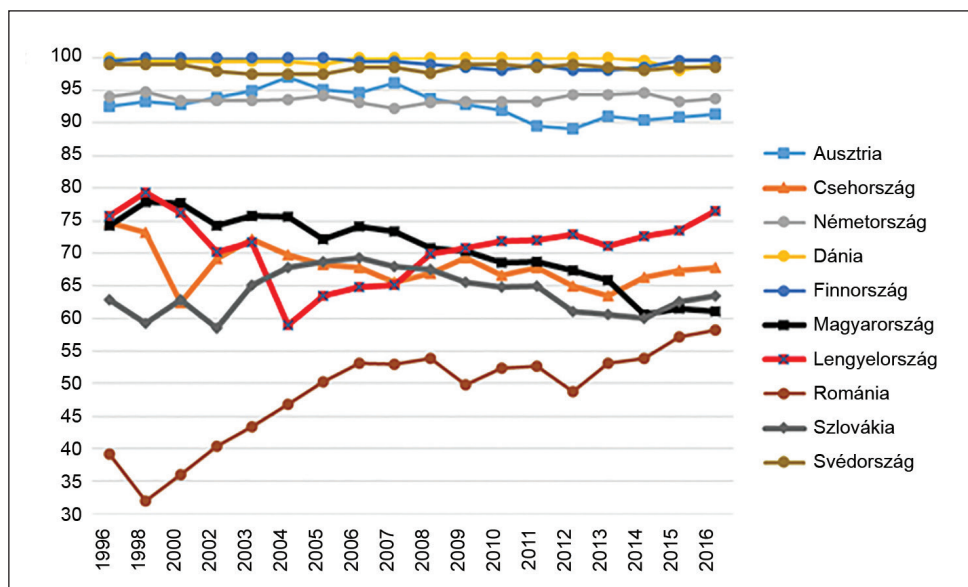
Korrupció

Forrás: Transparency International 2017 alapján saját számítás és szerkesztés

A Világbank által kidolgozott Worldwide Governance Indicators (WGI) nevű mutatócsoport összesen hat területet vizsgál, amelyekkel a jó kormányzást kívánják jellemezni. Ezek a kompozit mutatók a következők:

- véleménynyilvánítási szabadság és elszámoltathatóság,
- politikai stabilitás és közéleti erőszakmentesség,
- kormányzati hatékonyság,
- a szabályozás minősége,
- jogállamiság,
- a korrupció kezelése.

Utóbbi, vagyis a korrupció kezelésére vonatkozó mutatócsoport hasonló képet fest, mint a Transparency International felmérése, ugyanis (ahogy azt az alábbi ábra is szemlélteti) a vizsgált országok két csoportra oszthatók. A fejlett országokban kevésbé okoz gondot a korrupció megfékezése, míg a posztoszocialista országokban jelentősen nagyobb a korrupcióval való fertőzöttség mértéke. A vizsgált 21 éves intervallumban utóbbi országok között – Csehország és Magyarország kivételével – stagnálás vagy előrelépés volt megfigyelhető. A két kivétel esetében pedig jelentős mértékű visszaesést láthatunk 1996-hoz képest. Románia pedig bár jelentősen előre tudott lépni a rangsorban, mégis az utolsó helyen található a 2016-os adatok alapján.

19. ábra

A korrupció kezelése

Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

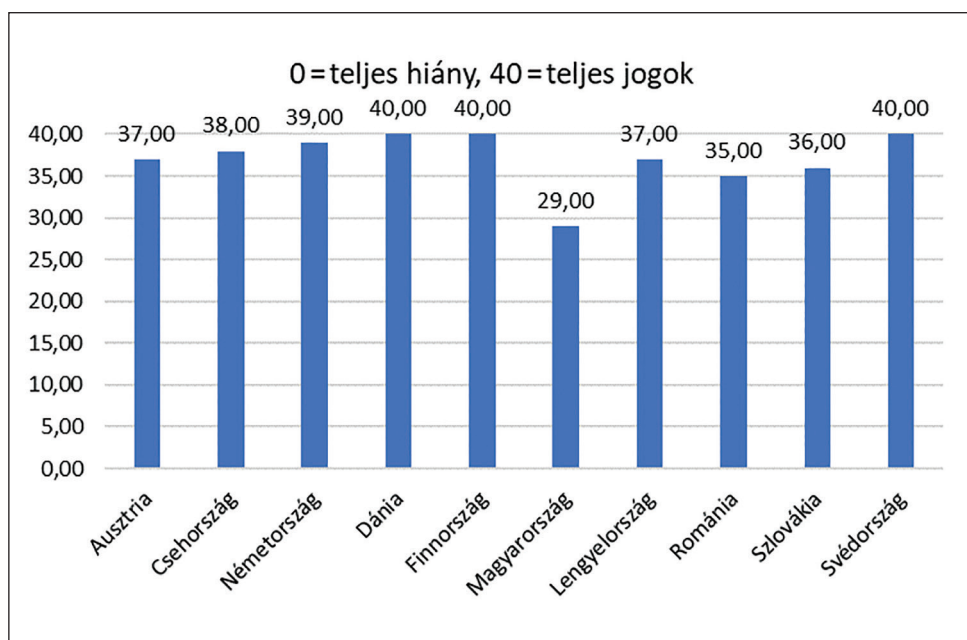
Mindez azért fontos, mert a korrupció kezelése a versenyképesség növelése szempontjából meghatározó lehet, hiszen a korrupció rontja a tisztességes verseny lehetőségét, csökkenti a bizalmat, visszafogja az innovációt, ezek pedig egy versenyképes ország számára nélkülözhetetlen elemek.

4.3. Jogok, jogállamiság, szabadság, politikai stabilitás

A társadalmi tőke erőssége és a demokratikus értékek védelme szempontjából fontos, hogy a társadalom tagjai élhessenek az őket megillető jogokkal, valamint ne érezzék korlátozva a szabadságukat, ezt a Társadalmi Haladás Index is vizsgálja.

A 20. ábrán látható, a Freedom House-tól származó mutatószámok három alapvető szempontot foglalnak magukban: 1. választási folyamat, 2. politikai pluralizmus és részvétel, valamint 3. a kormányzat működése. E mutató alapján is Magyarország végzett a tíz ország között az utolsó helyen, lemaradása jelentős a nyugat-európai országokhoz képest, de még Romániához képest is. A skandináv országok e mutató tekintetében is az élen járnak, de a visegrádi országok lemaradása sem jelentős.

Érdekes megvizsgálunk az egyik alapvető emberi joghoz, a szólásszabadsághoz kapcsolódóan az elemzésben szereplő országokban élők véleménynyilvánítási szabadságát. A következő mutató forrása szintén a Freedom House, amely a véleménynyilvánítás területét három szempontból vizsgálja: 1. a magánbeszélgetések, 2. a tudományos közlés és 3. a kulturális kifejezésen keresztül.

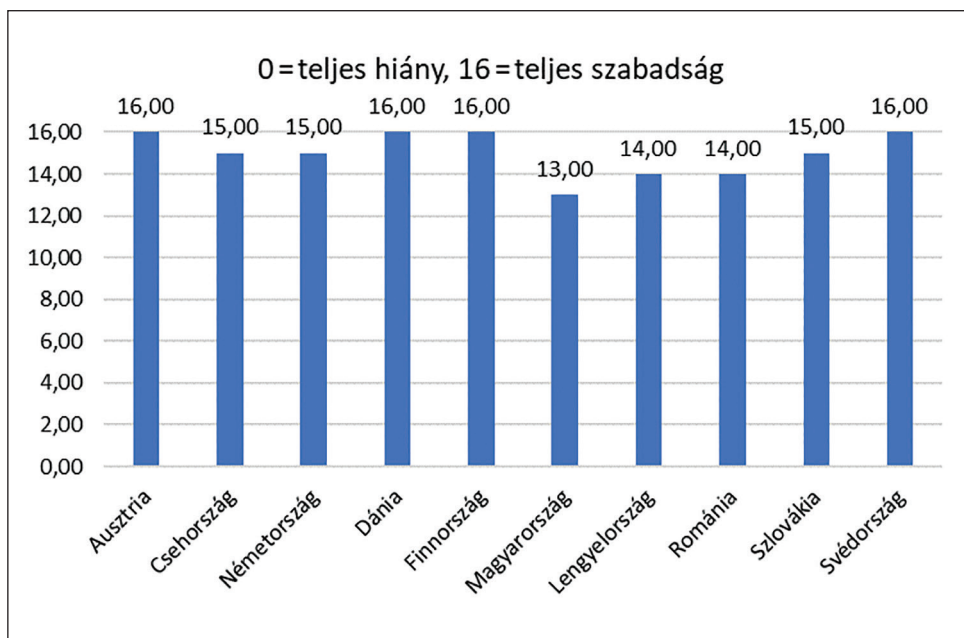
20. ábra

*Politikai jogok érvényesülése**Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés*

A skandináv országokban és Ausztriában egyáltalán nem csorbul a szabad véleménynyilvánítás lehetősége, hiszen ezek az országok a maximális értéket (40) kapták. A visegrádi országok közül Csehország és Szlovákia eredménye kedvezőbb (38), mint a lengyel (37) és magyar (29) érték. Meg kell azonban jegyezni, hogy a többi mutatóhoz hasonlóan Magyarország teljesítménye globális viszonylatban átlagon felüli, ugyanakkor az európai, sőt a kelet-közép-európai országokhoz mint az elsődleges referenciaországokhoz képest néhol lemaradásban van.

A gyülekezési szabadság a véleménynyilvánításhoz hasonló képet mutat. E tényező szintén a demokratikus alapjogok közé tartozik, amelyet Magyarország Alaptörvénye biztosít. Bár nemzetközi alapjogról van szó, mégis Magyarország a World Justice Project Rule of Law Indexe alapján nemzetközi összehasonlításban gyengén teljesített. Az elmaradás oka lehet például az országonként eltérő jogalkalmazói gyakorlat, ugyanis e jog az Európai Unió Alapjogi Chartájában is szerepel (12. cikk), tehát az európai alapjog minden uniós tagországban biztosított. Maga a Charta is kiemeli, hogy „a társadalmi változások, a társadalmi haladás, valamint a tudományos és technológiai fejlődés fényében szükséges az alapvető jogok megerősítése”.

Ennek megfelelően a társadalmi haladás – hozzáteesszük: és társadalmi tőke erősítése – szempontjából az alapjogok biztosítása nélkülözhetetlen feladat. E tekintetben Dánia, Finnország és Németország áll az élen. A visegrádi országok elmaradnak ezektől az országoktól, ugyanakkor Románia a V4-országokhoz képest jó helyzetben van.

21. ábra

Véleménynyilvánítás szabadságának érvényesülése

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

A Heritage Foundation által készített Index of Economic Freedom indexe több részindexből épül fel. Jelen pontban csak a tulajdonjogok részindexét vizsgáljuk, amely kifejezi, hogy a jogrendszer lehetővé teszi-e az adott országban, hogy az egyének magántulajdont halmozzanak fel, továbbá azt, hogy az ország törvényei milyen mértékben védik a magántulajdonhoz fűződő jogokat.

A tulajdonjogok részindexe öt szempontot vesz figyelembe:

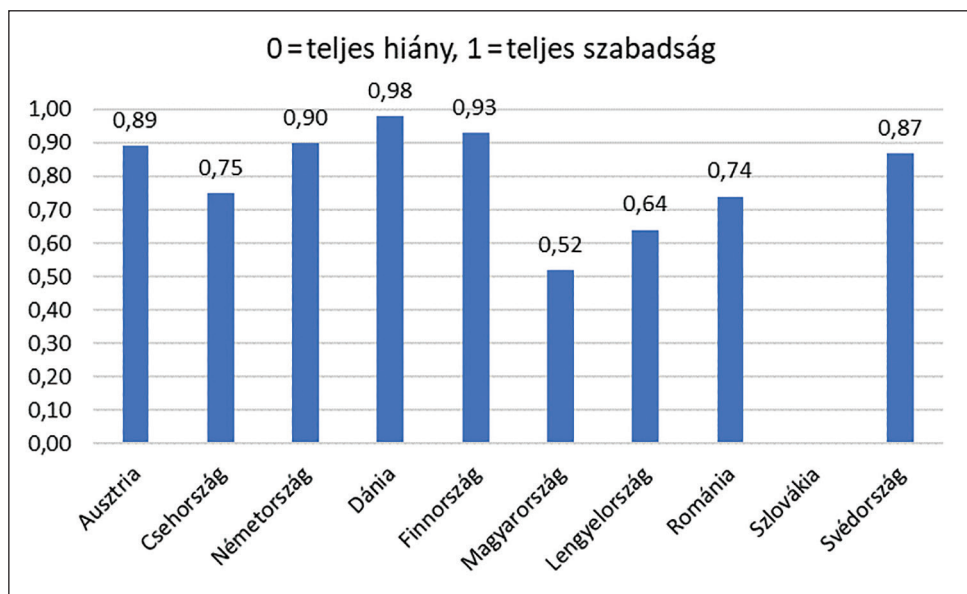
- fizikai tulajdonjogok,
- szellemi tulajdonjogok,
- a befektetők védelmének ereje,
- kisajátítás kockázata,
- a földügyi szabályozás minősége.

Az adatok alapján jól látható, hogy a kelet-közép-európai országok gyengén teljesítenek ezen a területen. A tulajdonjogok védelme a versenyképesség és társadalmi tőke szempontjából rendkívül fontos, hiszen ha az adott ország jogrendszere nem teszi lehetővé a magántulajdon felhalmozását, úgy nem ösztönzi a társadalom tagjait a fejlődésre és innovációra.

A társadalmi haladás szempontjából nélkülözhetetlen, hogy az emberek szabadon dönthessenek az életükkel kapcsolatban. A szabadság ad lehetőséget a kívánt tett, cselekedet megvalósítására, a döntések meghozatalára. E döntések értelemszerűen lehetnek megalapo-

zatlanok és hibásak is, ugyanakkor magának a döntés lehetőségének biztosítása rendkívül fontos az emberi fejlődés szempontjából.

A Gallup adatai alapján a döntési szabadsággal legkevésbé a magyar emberek elégedtek a vizsgált országok közül. A többi országban jelentősen elégedettebbek az emberek. A szabad döntés tekintetében a skandináv országok emelkednek ki, hiszen ezekben az országokban a megkérdezettek több mint 90 százaléka elégedett a döntési szabadságával. Fontos kiemelni, hogy ez esetben is „szubjektív”, percepcióra épülő mutatóról van szó, így a következtetések levonásakor figyelembe kell vennünk a lehetséges korlátozott objektivitást.

22. ábra

Gyülekezési szabadság érvényesülése

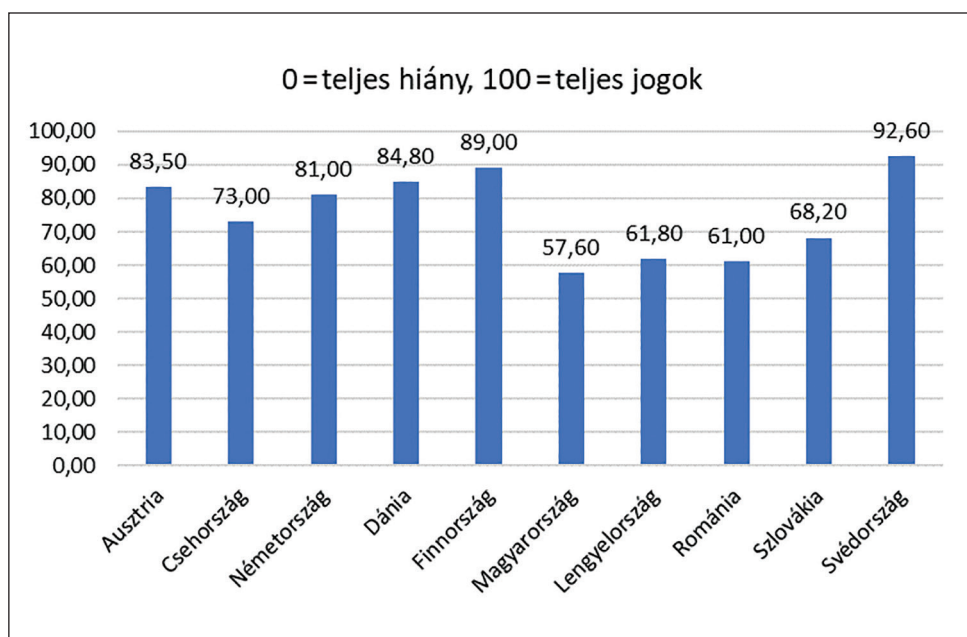
Megjegyzés: Szlovákiára vonatkozóan nincs elérhető adat az adatbázisban.

Forrás: World Justice Project Rule of Law Index 2017 alapján saját szerkesztés

A társadalmi tőke erőssége és az emberi szabadság szempontjából rendkívül fontos, hogy az egyének olyan vallást gyakoroljanak, amelyet szeretnének. A szabad vallásgyakorlás lehetősége az egyik legfontosabb és legrégebbi emberi jog, amely Magyarországon az 1568-as tordai országgyűlésig vezethető vissza. Jelenleg pedig az Alaptörvény VII. cikke biztosítja ezt, amely kimondja: „Mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához.” Ez összhangban van az Európai Unió Alapjogi Chartájával (10. cikk).

A vallásszabadság tekintetében a Pew Reserach Center adatai alapján Finnország végzett az élen, míg a többi ország között nincs jelentős különbség. A Social Progress Indexben szereplő adatok forrását megvizsgálva azonban magyarázatot kapunk a látszólagos egyenlőségre. A Pew Research Center A kormányzat vallási korlátozása elnevezésű, 20 mutatóból álló kompozit indexe alapján négy kategóriába sorolja az országokat például aszerint, hogy

az adott országban milyen mértékben korlátozzák az egyes vallásokat, prédikációkat, valamint mennyire jellemző, hogy kedvezményes elbírálást biztosítanak egy vagy több vallási csoportnak. A létrehozott csoportok a következők: 1. nagyon magas korlátozás, 2. magas korlátozás, 3. mérsékelt korlátozás, 4. alacsony korlátozás. A Social Progress Index ezeket a csoportokat veszi figyelembe az egyes országokhoz tartozó érték megállapításánál; az alacsony korlátozással rendelkező országok veszik fel a 4-es (Finnország), a mérsékelt korlátozással rendelkezők (a többi vizsgált ország) pedig a 3-as értéket. Jelen tanulmányban az eredeti adatokat dolgoztuk fel, hiszen így kiküszöböljük a csoportosításból fakadó torzító hatást. Ez azért fontos, mert az adatok arra engednék következtetni, hogy Finnország kivételével minden országban hasonló lehetőségek vannak a szabad vallásgyakorlásra. Ezzel szemben az adatok azt mutatják, hogy a fejlett, nyugati országokban erősebb a korlátozás, hiszen Németországban és Dániában vette fel a legmagasabb értéket a mutató. A visegrádi országok közül Szlovákiában a legmagasabb a korlátozás mértéke.

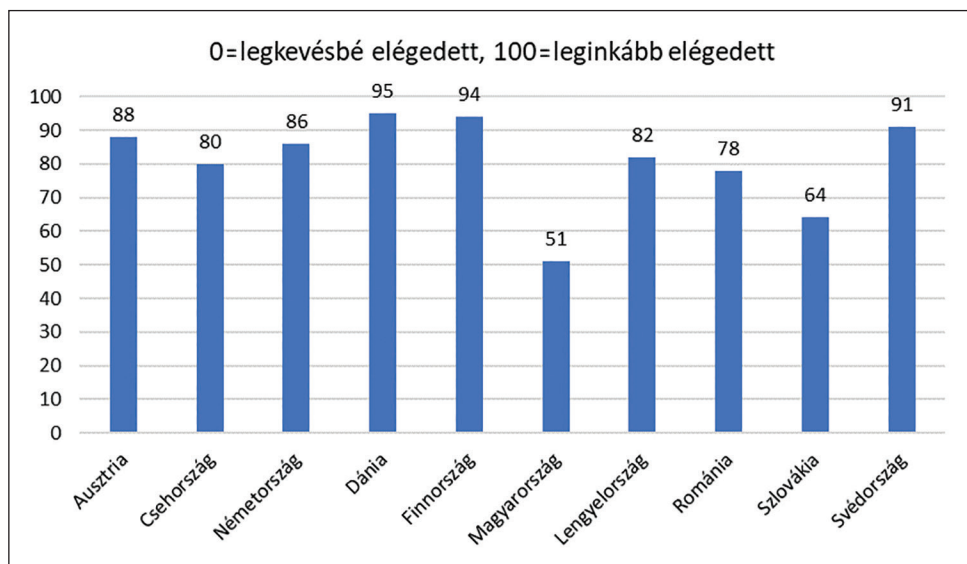

23. ábra

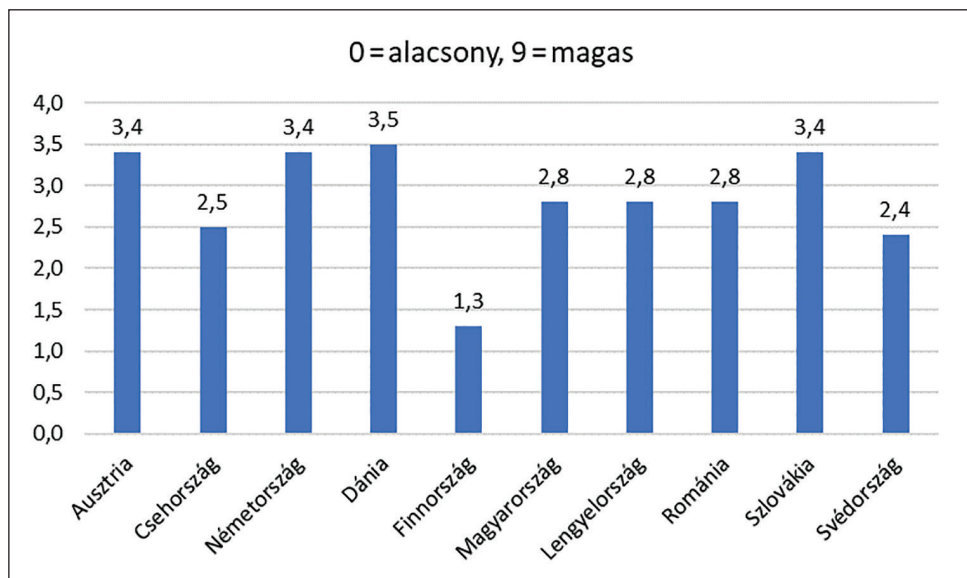
Tulajdonjogok érvényesülése

Forrás: Heritage Foundation 2018 alapján saját szerkesztés

A Pew Research Center másik kompozit indexe 13 mutatóból áll, és a társadalmi ellentéteket, zavargásokat vizsgálja. Ez a mutató már nem szerepel a Social Progress Indexben, pedig az adatok érdekes helyzetet mutatnak. Az index a magánszemélyek, szervezetek, csoportok által elkövetett vallási ellenségeskedéseket méri. Ebbe beletartoznak a vallási okból elkövetett fegyveres konfliktusok, terrorizmus, a szekták által elkövetett erőszak, valamint az egyes vallási csoportok ellen irányuló megfélemlítések és zaklatások.

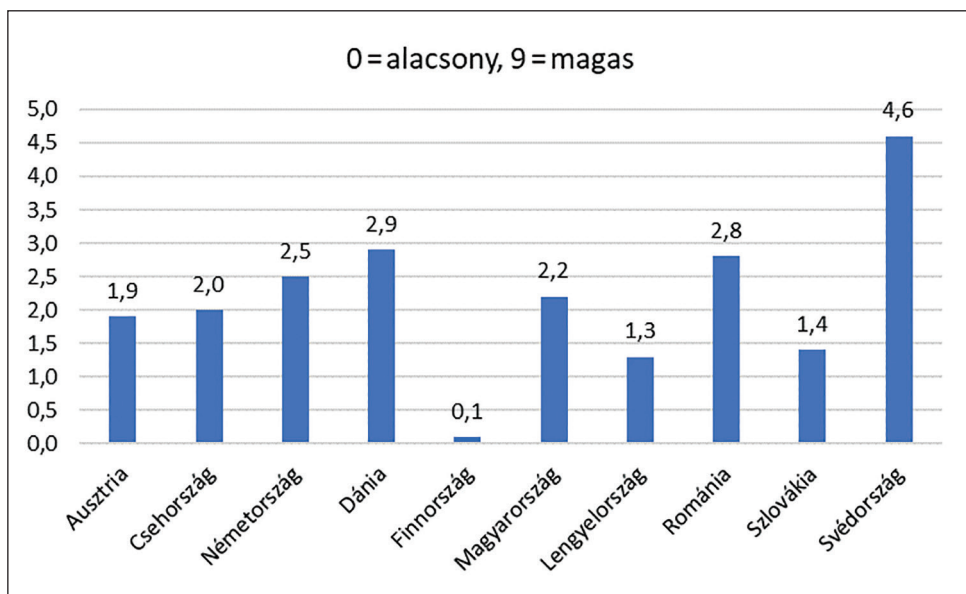
24. ábra

*Elégedettség a döntések szabadságával**Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés*

25. ábra

*A kormányzat vallási korlátozása**Forrás: Pew Research Center 2016 alapján saját szerkesztés*

A mutató alapján Finnországban nemcsak a vallással kapcsolatos korlátozások mértéke alacsony, de a társadalmi ellenségeskedések sem rombolják a társadalmi kohéziót. Magyarország e mutató vonatkozásában nem marad el a legtöbb európai országtól, és a mérsékelt csoportba tartozik. Meglepő Svédország rendkívül rossz eredménye, amivel a „magas társadalmi ellentétek” kategóriába sorolták. Ez az eredmény többek között a vallási okból elkövetett erőszak, az erőszak miatti tulajdonrongálások, erőszakos cselekmények, továbbá a nőket ért erőszakos támadások (az öltözködési szabályok megsértéséért) összességét tükrözi.

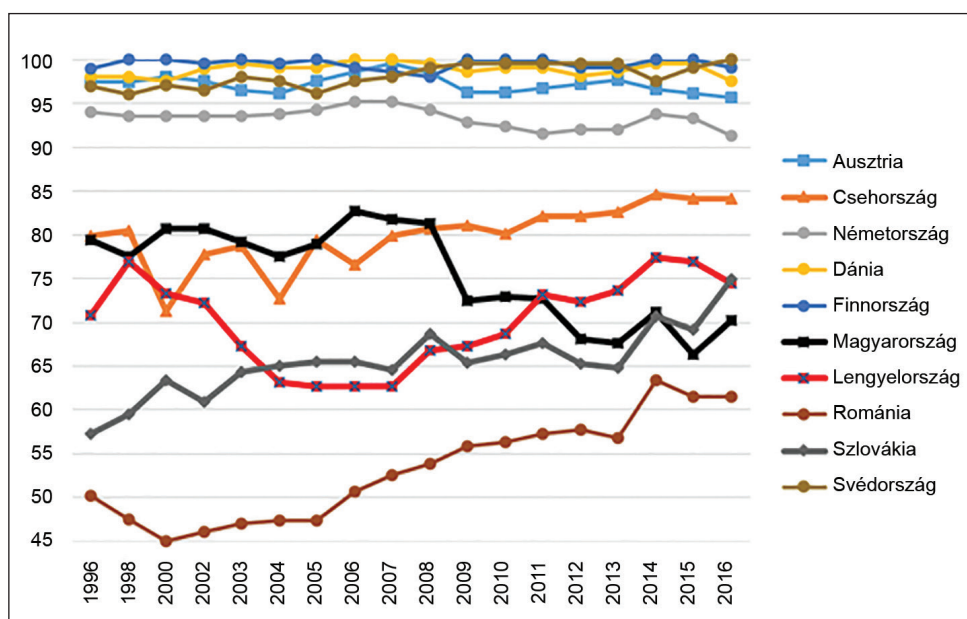

26. ábra

Társadalmi ellentétek vallási okból

Forrás: Pew Research Center 2016 alapján saját szerkesztés

Mint a pont elején szereplő modell (12. ábra) is mutatja, a jogállammal kapcsolatos mutatók alakulása szorosan kapcsolódik a társadalmi tőkéhez. A jogállamiság tekintetében nagy különbség van a poszt szocialista és a jelen tanulmányban választott referenciaországok között, ugyanakkor ki lehet emelni azt is, hogy a Világbank számításai szerint Németország eredménye elmarad a skandináv országoktól ezen a területen. A referenciaországok viszonylagos stabilitást mutatnak, közöttük jelentős változások nem történtek. Ezzel szemben a visegrádi országok között 1996 és 2016 között komoly átrendeződést láthatunk. Az adatok alapján az 1996-os Magyarország a visegrádi országok élén állt, míg 2016-ban utolsó helyen szerepel, ezzel hazánk az egyetlen ország, amely 2016-ban rontott az 1996. évi értékeihez képest, elsősorban 2008 és 2009 között. Ki kell emelni Szlovákia és Románia előrelépését az elmúlt 20 évben, ugyanakkor nem elhanyagolható, hogy keleti szomszédunk a jelentős előrelépése ellenére is elmarad a visegrádi országoktól.

27. ábra
Jogállamiság

Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

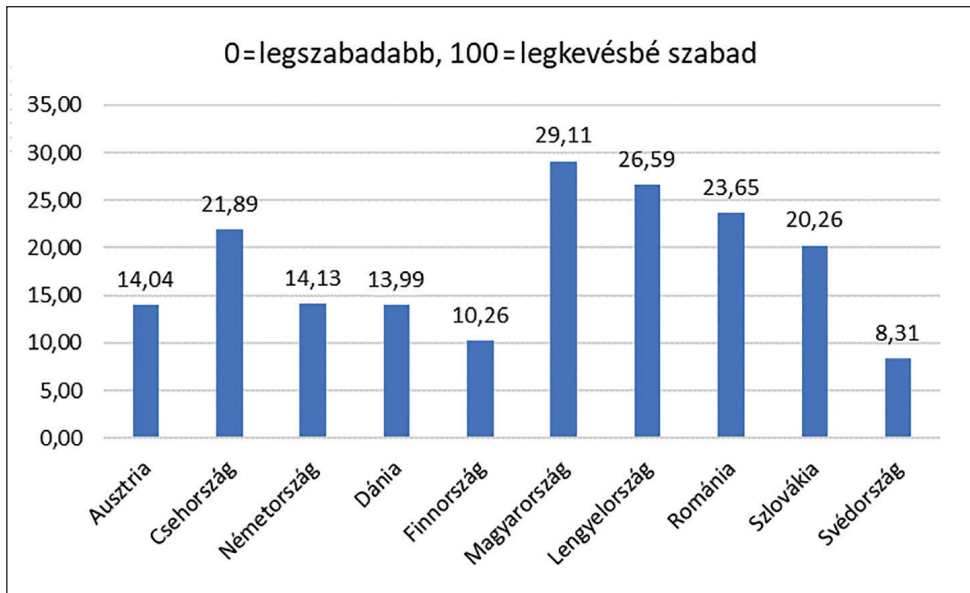
A sajtószabadság és a korábban bemutatott véleménynyilvánítás szabadságát mutató értékek alakulása szorosan kapcsolódik egymáshoz. A kapcsolat statisztikailag is igazolható, hiszen a Társadalmi Haladás Indexben szereplő 129 ország adataiból számolt Pearson-féle korrelációs együttható értéke 0,8447, ami erős kapcsolatot jelent.

A véleményfelmérésre épülő mutatószám 7 alapvető területet vizsgál: 1. pluralizmus, 2. médiafüggetlenség, 3. környezet és öncenzúra, 4. jogi keretek, 5. átláthatóság, 6. infrastruktúra, 7. visszaélések.

A felmérések alapján a nyugati és skandináv országok helyzete a legkedvezőbb a sajtószabadság szempontjából, míg a visegrádi országok között Szlovákia és Csehország jelentősen jobb eredményt ért el, mint Lengyelország és Magyarország.

A korábban már érintett Worldwide Governance Indicators (WGI) Véleménynyilvánítási szabadsági és elszámoltathatósági indexe is hasonló képet mutat, mint az előbb bemutatott mutatók. 2003-ban Magyarország értéke 87,06 volt, míg 2016-ban már csak 57,14, amivel az elmúlt 20 év legrosszabban teljesítő országává vált a vizsgáltak között. 2016-ban már Románia is megelőzte hazánkat. A legnagyobb mértékű fejlődést Szlovákia érte el a vizsgált időszakban. A skandináv országok kiváló helyzetét és annak viszonylagos stabilitását a WGI értékei is megerősítik.

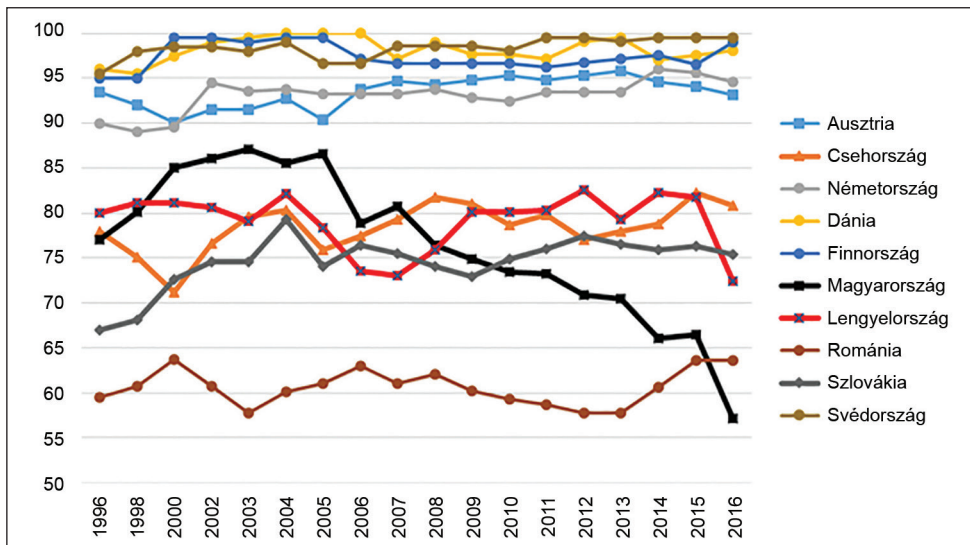
A 2017. évi Jó Állam Jelentés is elemzi a sajtószabadság témakörét (D.5. dimenzió), amely kapcsán a D.5.1. Összevont sajtószabadság-mutatót vizsgálva a visegrádi országok között utolsó helyet és a mutató értékének alakulását követve pedig csökkenő tendenciát mutattak ki (CSERVÁK–RIMASZÉCSI–FARKAS 2017).

28. ábra

Sajtószabadság indexe

Forrás: Reporters without Borders 2018 alapján saját szerkesztés

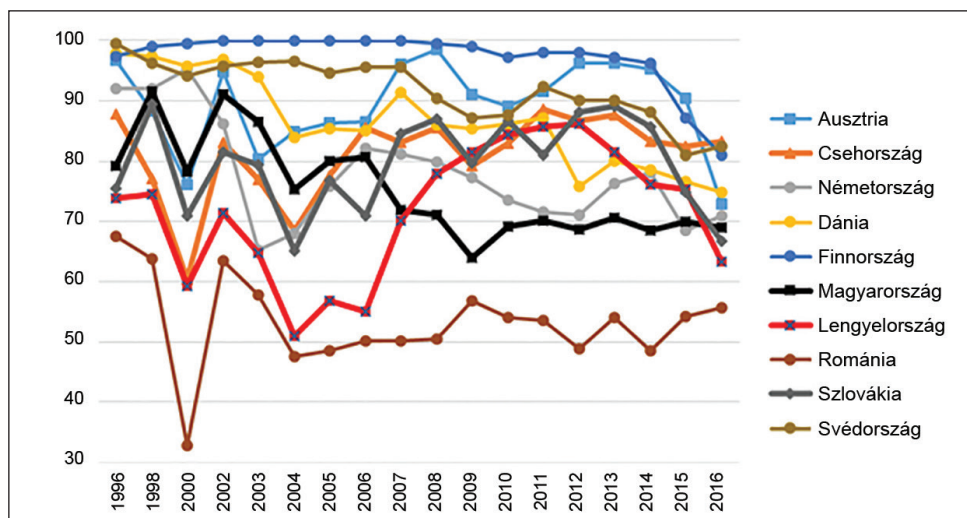
29. ábra

Véleménynyilvánítási szabadság és az elszámoltathatóság mértéke

Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

A politikai stabilitás és erőszakmentesség azon tényezők közé tartoznak, amelyek lehetővé teszik, hogy kiszámíthatóbb legyen a társadalmi és gazdasági környezet. Ugyanígy fontos, hogy a közéletben politikai okokból ne történjen erőszakos cselekmény, hiszen az rontja a társadalom szubjektív biztonságérzetét, valamint gyengíti a társadalmi tőkét. A Világbank adatai szerint Magyarország hullámváz teljesítményt nyújtott, ugyanakkor 2010 óta viszonylagos stabilitás mutatkozott. Ki kell emelni, hogy a stabilitás annak ellenére is fennmaradt, hogy az elmúlt négy évben a legtöbb ország (beleértve a többi mutató esetén rendkívül jól teljesítő skandináv országokat is) rontott ezen a területen. A 2016-os adatok alapján Magyarország Romániát, Lengyelországot és Szlovákiát előzi meg. Az utóbbi évek alapján az is megállapítható, hogy a többi területhez képest itt kisebb az eredmények szórása (8,84), mint a többinél (a legmagasabb a korrupció kezelése esetében tapasztalható 17,22).

Hozzá kell tenni azt is, hogy egy-egy helyezés nagymértékben függ az ország terrorfenyegetettségétől is, ugyanis gyakran azt láthatjuk, hogy egy-egy terrortámadás vagy fenyegetés után az adott ország visszaesik ezen a rangsoron.¹⁵

30. ábra

Politikai stabilitás és közéleti/politikai erőszakmentesség

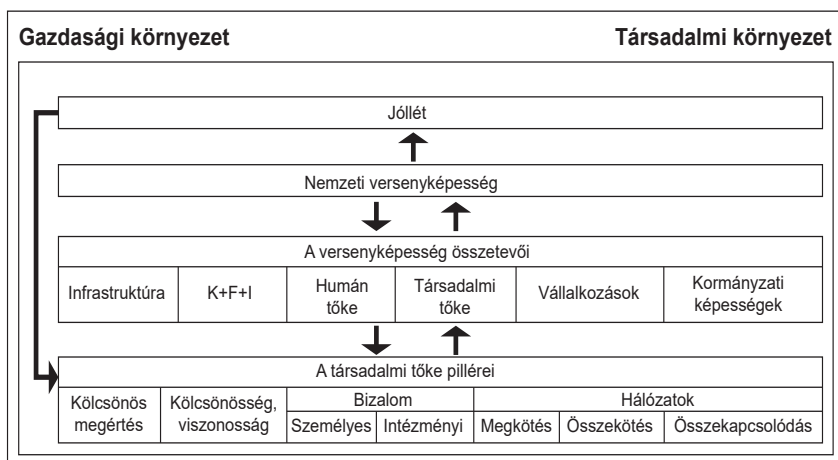
Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

4.4. Közösségi védőháló

A társadalomban működő hálózatok a társadalmi tőke fontos összetevői. Ezek a tényezők több területre bonthatók, amelyeket a társadalmi tőke pilléreinek nevezünk. Egy korábbi tanulmányban (CSATH et al. 2018) a következő csoportokat használtuk ennek mérésére:

¹⁵ A Világbank Worldwide Governance Indicators további mutatóinak alakulása (szöveges elemzés nélkül) megtalálható a Függelékben.

- A kölcsönös megértés (shared understanding) olyan közös normákon és értékeken alapul, amelyek befolyásolják a közös magatartási normákat és elvárásokat egy közösségen belül.
- A kölcsönösség, viszonzosság (Reciprocity): az egyik legalapvetőbb emberi norma, amelyet a kölcsönösségen alapuló segítség, „adás” és viszonzószolgálat jellemez. Nem beszélhetünk reciprocitásról, ha csak az egyik fél ad, de viszonzosság nincs. E tényezőnél bármi lehet a „tranzakció” tárgya, baráti segítség, tanács, tudás stb.
- A bizalom (Trust) az a várakozás, hogy a közösség többi tagja őszinte és együttműködő.
 - Személyes (Personal): személyes bizalomról a társadalom tagjai között kimutatható várakozás esetén beszélünk. Itt természetesen különböző csoportokat hozhatunk létre, hiszen ezek között eltérő bizalmi szinteket lehet kimutatni (például rokonok, barátok, osztálytársak, szomszédság stb.);
 - intézményi (Institutional): az intézményi bizalom a társadalom egy tagja vagy tagjai és különböző szervezetek között kialakuló várakozást jelenti. Ezek a szervezetek lehetnek intézményesültek (például rendőrség, katasztrófavédelem) vagy akár általános értelemben vett „csoportok” (például vállalkozások, politikusok stb.).
- A hálózatok (Networks) leírják azokat az összefüggéseket, amelyekkel az emberek összekapcsolódnak. Ahogyan azt korábban már láttuk, három különböző hálózati típus létezik:
 - megkötés (Bonding) – szoros, erős kapcsolatok a közösség (például családtagok, barátok) tagjai között;
 - összekötés (Bridging) – horizontális kapcsolatok különböző csoportok és közösségek (például eltérő életkor, nem) között;
 - összekapcsolódás (Linking) – vertikális kapcsolatok a különböző társadalmi csoportok vagy szervezetek között.

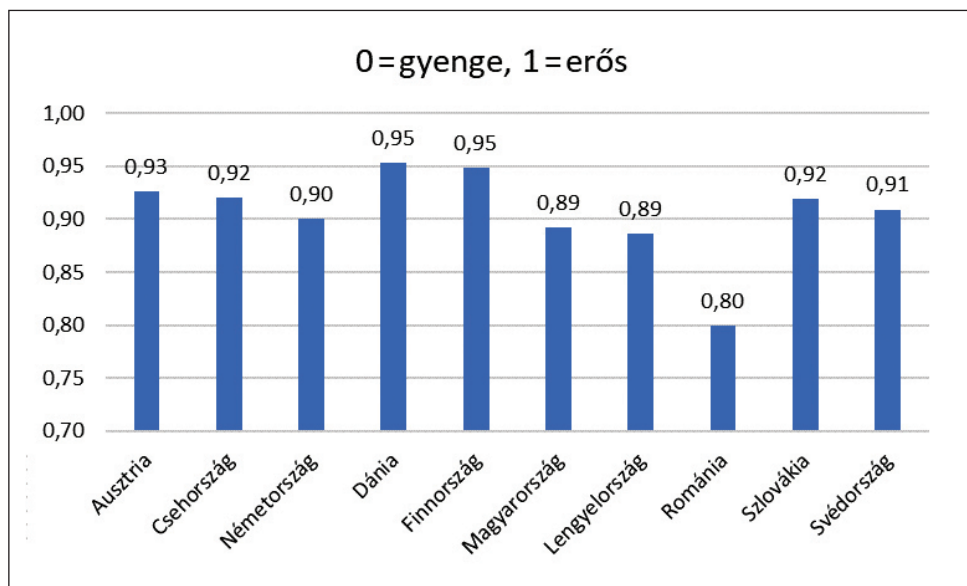

31. ábra

A társadalmi tőke és a versenyképesség kapcsolata

Forrás: Csath et al. 2018 alapján saját szerkesztés

A társadalmi tőke szorosan kapcsolódik a versenyképességhez; ha az adott ország bizalmi szintje alacsony, az hatással van a vállalkozások költséghatékonyságára, hiszen az alacsony bizalmi szint növeli a tranzakciós költségeket, például a növekvő szerződési igényen és a jogi költségeken keresztül. Mint a 31. ábra is mutatja, a társadalmi tőke hat a versenyképességre, de a versenyképesség eredményeképp létrejövő társadalmi haladás és jóllét vonatkozásában visszahatásról beszélünk. Erre jó példa az, hogy a magasabb életszínvonal lehetővé teszi, hogy ne csak az egyéni céljainkat valósítsuk meg, hanem tegyünk a közösségért, annak fejlődéséért.

32. ábra

Közösségi védőháló

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

A közösségi védőháló alapvetően a társadalmi tőke hálózatainak pilléréhez köthető, ezen belül pedig a „megkötéshez” (Bonding), amely a társadalmi csoportok (család, közeli barátok) tagjai közötti kötelékek erősségére és sűrűségére utal. A példa rendkívül szemléletes, hiszen egy jól kialakított kötelérendszer valójában hálót alkot, amelyet közösségi védőhálóknak nevezhetünk. A védőháló funkciója sokrétű, de a legfontosabb talán a stabilitás biztosítása. Ez egy alapot, egy biztonságot nyújtó „hálót” jelent, amely leginkább az artisták által használt védőhálózathoz hasonlítható. Az az artista, aki védőháló használata mellett próbálkozik egy új mutatvánnyal, nagyobb kockázatot vállal, de tudja, hogy a merészsége nem fog sérüléshez vezetni. Ezt a példát végigvezetve egyértelmű a kapcsolat a (potenciális) vállalkozókkal. Azok a személyek, akiket nem vesz körbe ilyen háló, jellemzően kevésbé kockázatt vállalkozók, sőt kockázatterülőkhöz lehetnek, még akkor is, ha egyébként egy innovatív ötlettel rendelkeznek. Ebből következik, hogy a közösségi védőháló erőssége hatással lehet egy ország innovációs hajlandóságára, vállalkozási kedvére és összefoglalva a versenyképességére.

A Társadalmi Haladás Indexben szereplő közösségi védőháló elemzésére szolgáló mutató forrását a Gallup World Poll adja. A megkérdezetteknek arra a kérdésre kell válaszolniuk, hogy ha bajban lennének, akkor vannak-e olyan rokonai, barátai, akikre számíthatnak. A 32. ábra annak arányát mutatja, mennyien válaszoltak igennel erre a kérdésre. Az adatok alapján arra következtethetünk, hogy a visegrádi országok, így Magyarország sem marad el jelentősen a többi nemzettől. A vizsgálati mintát jelentő tíz ország közül Dánia és Finnország áll az élen, Románia pedig a sereghajtó. Keleti szomszédunknál jelentős elmaradás mutatkozik e mutató tekintetében.

4.5. (Érzékelt) boldogság

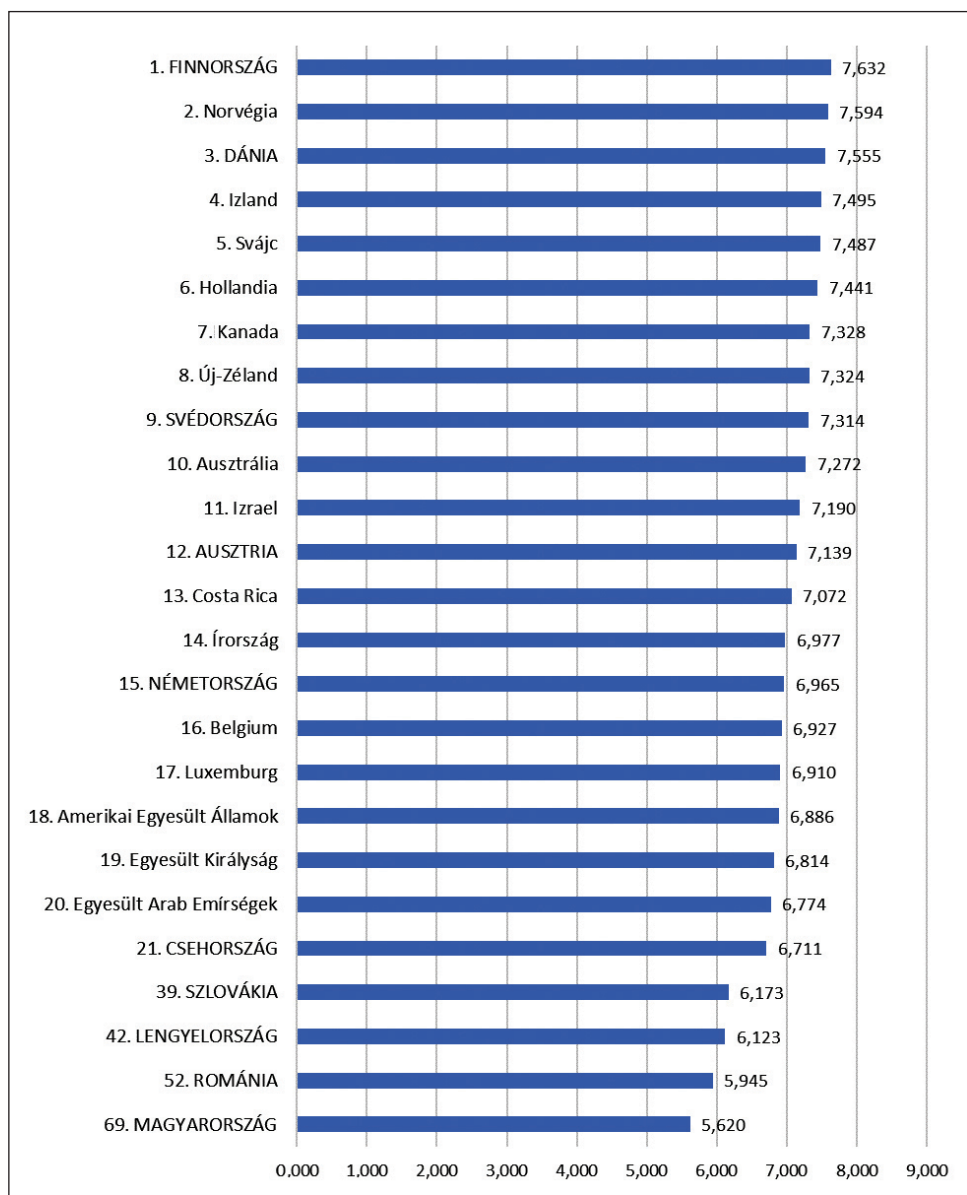
A korábban bemutatott versenyképességi modell tetején a jóllét állt mint a versenyképesség célja. A jóllétet és az ezzel kapcsolatos mutatókat alapvetően két nagy csoportba sorolhatjuk. Ezek az objektív és a szubjektív jólléttel kapcsolatos mutatók. Előbbiek közé az anyagi, vagyoni, jövedelmi jólét tartozik, míg a szubjektív jóllét elsősorban az emberek „jó érzetét” hivatott felmérni. Ezek szinte kizárólag véleményfelmérésen alapuló kutatási eredményekkel fedhetők le. Ezzel kapcsolatban pedig ki kell emelni, hogy a korábban már említett kulturális különbségek jelentősen torzíthatják a képet, hiszen az egyes nemzetek polgárai nagyon másként érzékelhetik saját helyzetüket. Jó példa erre a boldogság mértékéről készített jelentés (World Happiness Report) (HELLIWELL–LAYARD–SACHS 2018), amely az objektív és szubjektív tényezők ötvözetével méri az egyik legfontosabb jólléti területet, a boldogságot. A jelentés fontos információkat hordoz a versenyképességgel kapcsolatban.

A 33. ábra szemlélteti a boldogságindex alapján globálisan élen álló 20 országot, illetve a jelen tanulmányban vizsgált országokat.¹⁶ Az adatok jól szemléltetik, hogy a korábban bemutatott puha tényezők között is élen álló skandináv országok ezt a rangsort is vezetik. A visegrádi országok közül Csehország pozíciója a legkedvezőbb (21.), jelentősen lemaradva Szlovákia (39.) és Lengyelország (42.), majd egy újabb szakadék után Magyarország (69.). A hazai boldogságérzet hiányosságai mellett figyelemreméltó, hogy a következő országok veszik körbe Magyarországot: Koszovó (66.), Moldova (67.), Türkmenisztán (68.) és Líbia (70.). Ezek az országok az egy főre jutó GDP alapján messze elmaradnak hazánktól, a boldogság tekintetében mégis egy szinten vannak.

Éppen ezért érdemes megvizsgálunk azt is, hogy a boldogságindex milyen területekre épül, hiszen a hivatkozott elemzés több „boldogság-összetevőt” magában foglal: 1. egy főre jutó GDP, a 2. társadalmi támogatás, az 3. egészséges élettartam, a 4. döntési szabadság, a 5. nagylelkűség (adakozás) és a 6. korrupciómentesség. Létrehoztak továbbá egy képzeletbeli országot, Disztópiát, amely a legboldogtalanabb emberek országa, vagyis az az ország ahol a korábban bemutatott hat tényező a legalacsonyabb értéket venné fel. Disztópia létrehozásának célja egy referenciaország kialakítása, amely jó összehasonlítási alapot jelent.¹⁷

¹⁶ Utóbbiakat nagybetűvel kiemelve.

¹⁷ A Disztópiához kapcsolódó értékek is beleszámítanak a boldogság index kompozit értékébe.

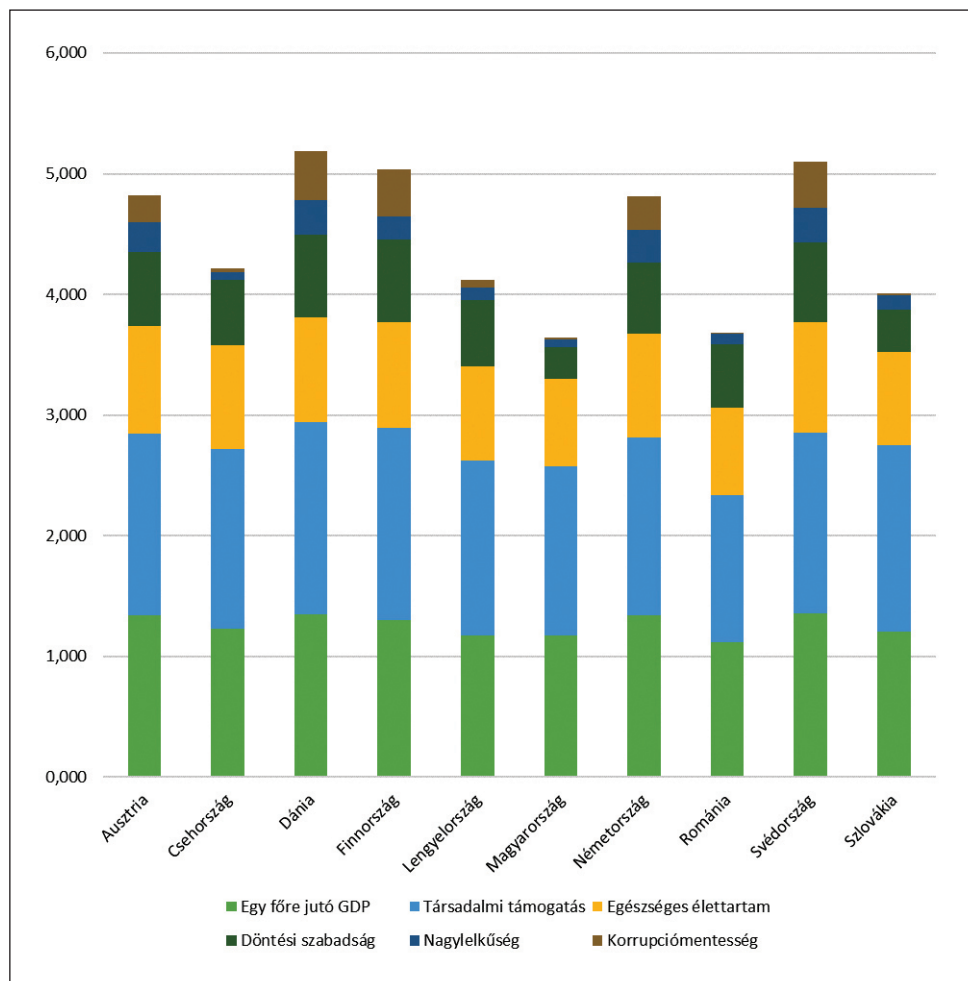
33. ábra

A boldogságindex értéke néhány kiemelt országban

Forrás: HELLIWELL–LAYARD–SACHS 2018 alapján saját szerkesztés

Ebből is látható, hogy egy szubjektív (puha) területet, mint a boldogság, lehet (kemény) statisztikai adatokkal leírni. Ilyen például a fent említettek közül az egy főre jutó GDP, valamint az egészséges élettartam mértéke. Természetesen ezeket az adatokat mindig ki kell

egészíteni egy (vagy több) érzékelésre, percepcióra épülő mutatószámmal, hiszen például magas területi különbségek esetén hiába kedvező az átlagjövedelem értéke, ha az „átlagember” által érzékelt boldogság vagy jóléti szint rendkívül alacsony.

34. ábra

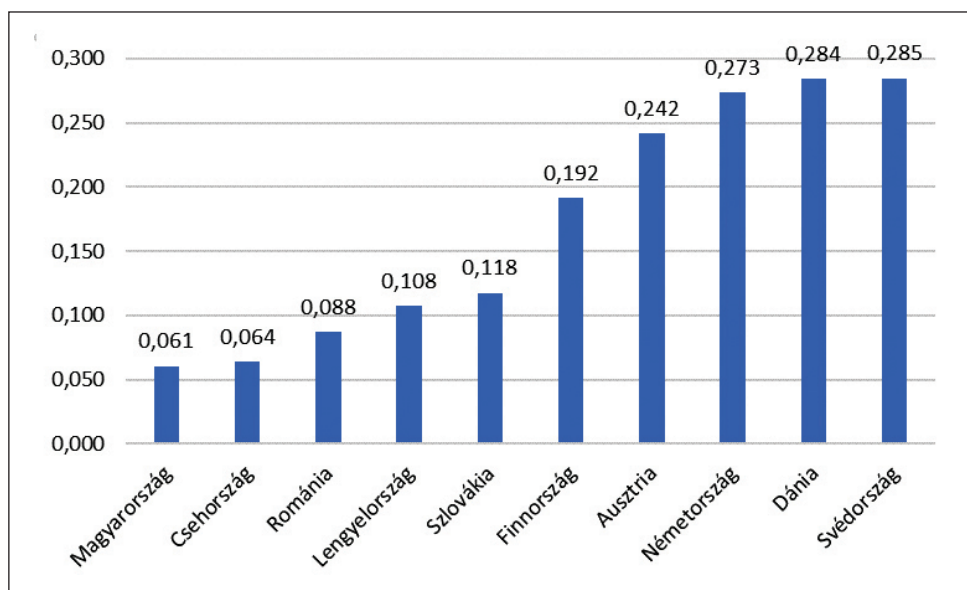
A boldogság összetevői a Disztópiához képest mért érték nélkül

Forrás: HELLIWELL–LAYARD–SACHS 2018 alapján saját szerkesztés

A 34. ábrán az egyes összetevőkre vetítve láthatjuk, hogy mi és milyen mértékben járult hozzá az egyes országok boldogságához, valamint ez magyarázatot adhat Magyarország gyenge szereplésére a rangsorban. Az egy főre jutó GDP-t, a társadalmi támogatást és az egészséges élettartamot mutató értékek alapján Magyarország csak Romániát előzi meg. A döntési szabadság és nagylelkűség kategóriákban utolsó. Érdekes viszont kiemelni, hogy a korrupció

alapján Szlovákiát és Romániát is megelőzte, ez különösképp annak fényében érdekes, hogy a Transparency International (18. ábrán) bemutatott adatai alapján a magyar emberek érzékelik a legmagasabb szintű korrupciót a vizsgált országok között.

Az egyik legnagyobb hazai elmaradás a nagylelkűség területén mutatkozott. Az adatokat a Gallup World Poll kérdése („Adományozott pénzt jótékonyági szervezetnek az elmúlt hónapban?”) alapján számították ki. Az értékek az egy főre jutó GDP alapján állított regressziós egyenes reziduumaikat mutatják a fenti kérdésre adott válaszok nemzeti átlaga szerint. Ebből azt látjuk, hogy a kelet-közép-európai országok jelentősen el vannak maradva a skandináv államokhoz képest. A nagylelkűség azonban nem az anyagi jólét függvénye, hiszen a boldogságindex alapján képzett rangsor utolsó helyein álló országok (Dél-Szudán, Közép-afrikai Köztársaság, Burundi) messze megelőzik a jobb anyagi helyzetben lévő Magyarországot ezen a területen.

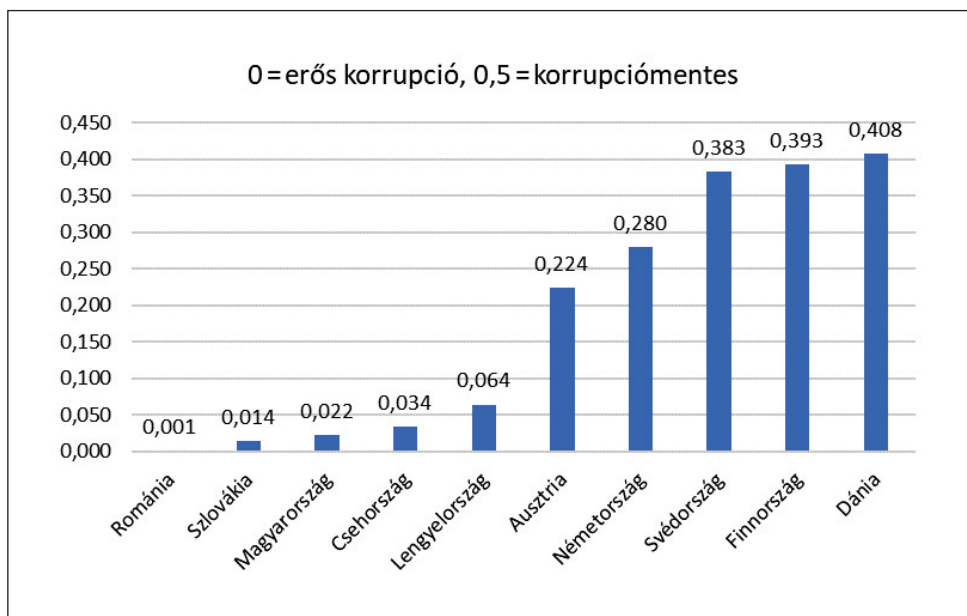
35. ábra

Nagylelkűség a vizsgált országokban

Forrás: HELLIWELL–LAYARD–SACHS 2018 alapján saját szerkesztés

Szintén a Gallup World Pollból származó adat a korrupciómentes környezet meglétére irányul. A témát két fontos kérdés segítségével vizsgálják: „A korrupció széles körben elterjedt a kormányzatban vagy nem?” és „A korrupció széles körben elterjedt az üzleti életben vagy nem?”

Az adatok a korábban bemutatott Transparency Internationaltól származókhoz képest eltérnek, hiszen ott a hazai adat volt a leggyengébb, míg a Gallup adatai szerint a román és szlovák korrupciós szint magasabb, mint a magyar. Azt viszont mindkét felmérés kimutatta, hogy a visegrádi országok között legkevésbé a lengyel közeg fertőzött. Ki kell emelni, hogy a V4-országok korrupciómentesség tekintetében messze elmaradnak a skandináv országokhoz képest.

36. ábra

Korrupciómentesség a vizsgált országokban

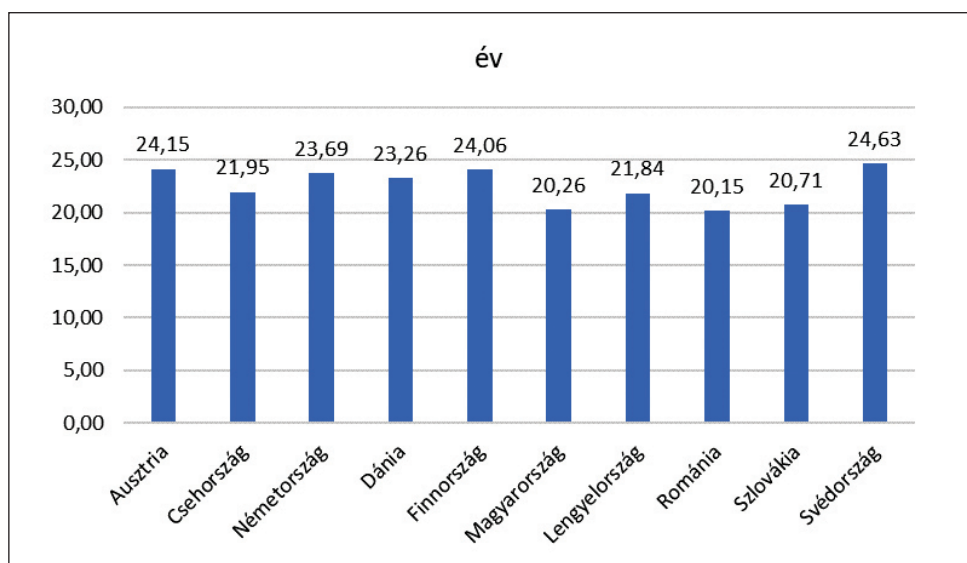
Forrás: HELLIWELL–LAYARD–SACHS 2018 alapján saját szerkesztés

4.6. (Érzékelt) egészségügyi állapot

Az egészségügyi állapot (mint azt az előbbi index kapcsán is láthattuk) szorosan kapcsolódik a boldogsághoz. A következő mutató azt láttatja, hogy átlagosan hány éves élettartamra számíthatnak a 60 éves emberek. Az adatok egyértelművé teszik, hogy jelentős különbség van a vizsgált országok között. A visegrádi országok lakói közül várhatóan a cseh és a lengyel 60 évesek élnek a legtovább. A szubjektív jóllét és boldogság szempontjából fontos, hogy a nyugat-európai és skandináv országok polgárai jelentősen hosszabb élettartamra számíthatnak.

Fontos azt is kiemelni, hogy az egészségüggyel kapcsolatos legfontosabb adatok nemcsak nemzeti szinten mutatnak jelentős területi különbségeket, hanem a visegrádi országok régiós (NUTS 2) szintjén is. A következő ábrán a 65 éves kor előtti halálozás arányával szemléltetjük ezeket a különbségeket. Először ki kell emelnünk, hogy a legkedvezőbb és legrosszabb helyzetben lévő régiók között 15 százalékpontos különbség van, vagyis arányaiban több mint kétszer annyi ember hal meg 65 éves kor előtt Észak-Magyarországon, mint Prágában.

A mutató által visszajelzett általános egészségügyi helyzet Csehországban a legkedvezőbb, csak két északi cseh régió (Morva-Szilézia és Északnyugat) nem került be a 20 százalékos határ alá. A magyar régiók közül a fővárosi régió (Közép-Magyarország) helyzete a legkedvezőbb (22%), de csak abban az esetben, ha a hazai régiókat vizsgáljuk, ugyanis mindössze három olyan (lengyel) régió létezik, amelyeket meg tudott előzni. E mutató alapján a cseh és a szlovák régiók eredménye számottevően jobb, mint a másik két országé.

37. ábra

Várható élettartam 60 éves korban

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

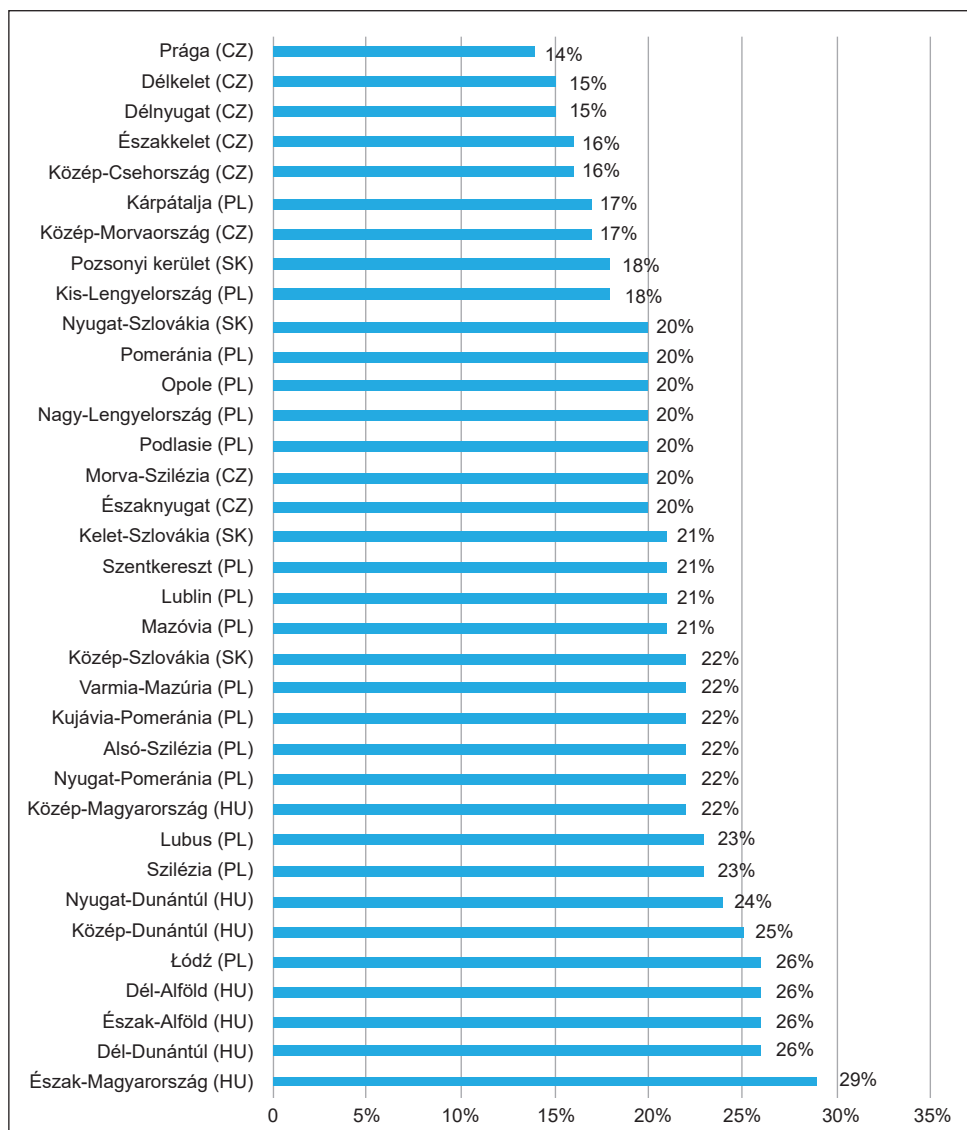
Érdekes megvizsgálunk, milyen tényezők vezethettek a korai halálozáshoz. Az okokkal kapcsolatban a Társadalmi Haladás Index is felvázol néhány lehetséges szempontot. Ezek közé tartozik a nem fertőző betegség miatt történő halálozás.¹⁸ Nem fertőző betegségnek számítanak a kardiovaszkuláris megbetegedések, a daganatos betegségek, a cukorbetegség (diabétesz), illetve a krónikus légúti megbetegedések. Korai halálózásról pedig abban az esetben beszélhetünk, ha a halálozás 30–70 éves korban történik.

Az adatok alapján ezen halálozások 100 000 főre vetített száma Romániában és Magyarországon a legmagasabb, ami komoly egészségügyi kihívást jelent e két ország egészségügyi rendszerére nézve. E mutató esetén is láthatjuk, hogy a kelet-közép-európai országok messze elmaradnak a skandináv országoktól. Az arányokat Svédországgal összevetve Magyarországon több mint kétszer annyi ember hal meg nem fertőző megbetegedésben. Ennek okait érdemes lesz vizsgálni, hiszen az egészségügyi ellátórendszer minősége mellett a rossz eredmény az egészségtudatos szemléletre és az életmódbeli/táplálkozási sajátosságokra és szokásokra is visszavezethető lehet. E kapcsolatok és összefüggések erősségét további vizsgálatokkal kellene megerősíteni vagy cáfolni.

Meg kell jegyezni azt is, hogy a környezeti ártalmak is hatással vannak az emberek egészségére, valamint a korai halálózásra. Ezek közül a Társadalmi Haladás Indexe is vizsgálja a kültéri légszennyezés okozta halálozások számát. Ez szorosan kapcsolódik az előbb bemutatott nem fertőző betegség által okozott korai halálozás mutatóhoz, hiszen az tartalmazza a krónikus légúti megbetegedéseket is. Ezek kiváltó oka lehet a levegő szennyezettsége (például szállópor). A kültéri levegő szennyezettségének mértéke szignifikáns

¹⁸ Az adatok forrása az Institute for Health Metrics and Evaluation.

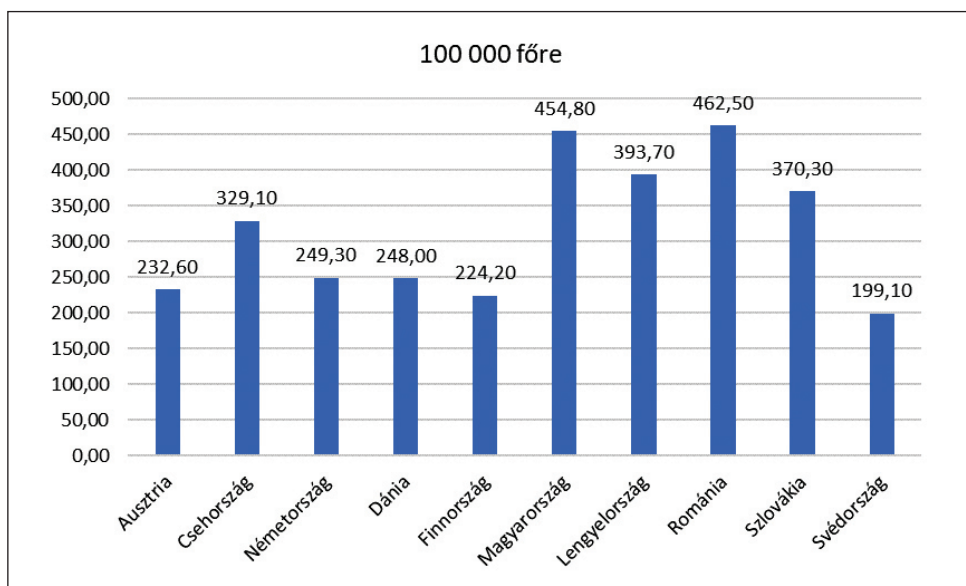
különbséget mutat a kelet-közép-európai és nyugati, skandináv országok között, különösen rossz a helyzet Romániában. Magyarország pedig a visegrádi országok között számít se-reghajtónak. Mindez azért fontos, mert az érintett nemzetek kormányai számára komoly kihívást jelent az emisszió csökkentése, hiszen ez jelenős befektetési költségekkel járhat, ugyanakkor a hosszú, egészséges élet szempontjából elengedhetetlen feladat.

38. ábra

Halálozás 65 éves kor előtt

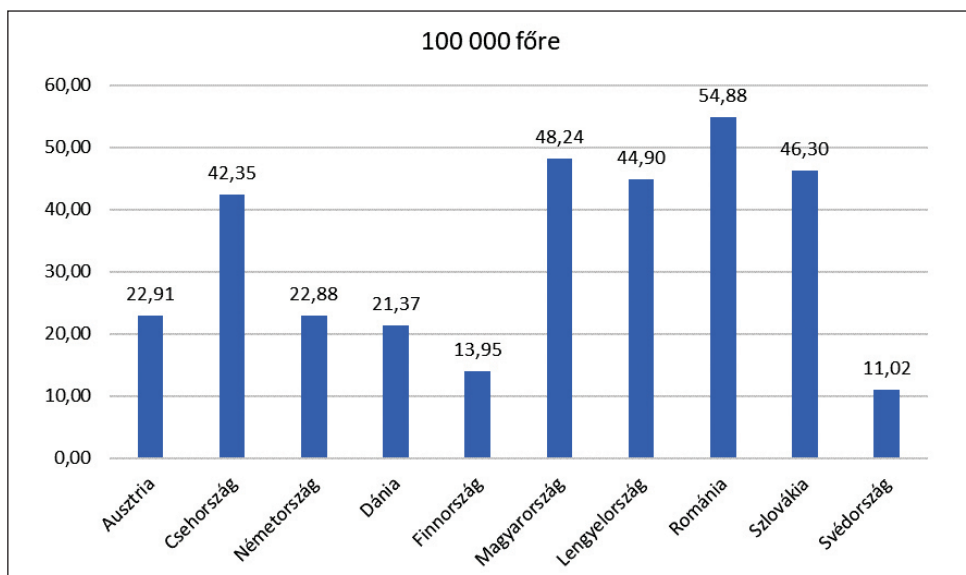
Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés

39. ábra

Korai halálozás nem fertőző betegségektől

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

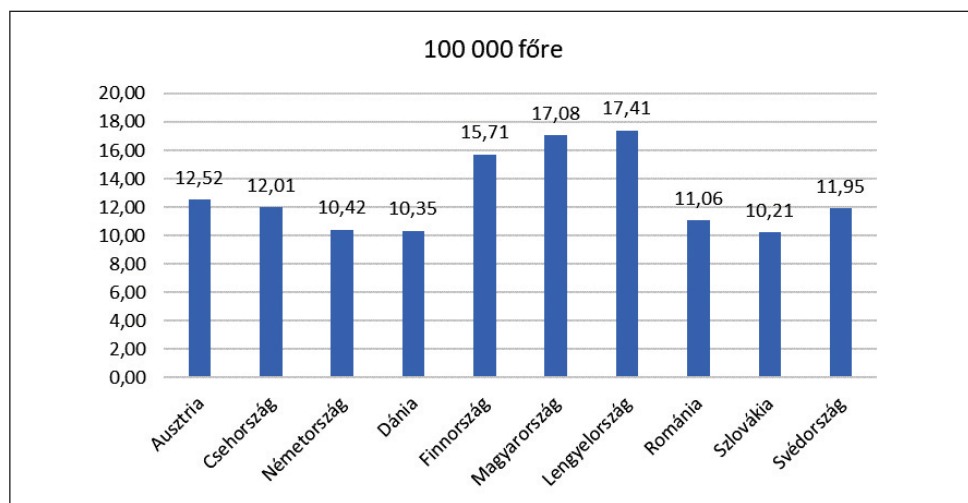
40. ábra

Kültéri légszennyezés okozta halálozások aránya

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

A halálozás különös formája az, amikor az adott személy saját kezüleg vet véget az életének. Az öngyilkosságnak számtalan, az egyén helyzetétől függő oka lehet. Ilyen lehet például a kilátástalanság. Ki kell emelni azt, hogy az emberek jólléte szempontjából rendkívül fontos tényező a biztos jövőkép, ami épp a kilátástalanság ellentéte. Ha magas a kilátástalanság mértéke, az kivándorláshoz vezethet, amit jelen könyv 7. pontjában is kimutattunk az empirikus kutatás eredményeképp. Ugyanígy a primer kutatás megerősítette, hogy a kiszámítható jövőkép az elsődleges motivációs tényező a hazatéréshez.

Vannak azonban olyanok, akik oly mértékű kilátástalansággal szembesülnek (legyen az egyéni vagy társadalmi jellegű probléma), hogy az öngyilkosságot látják az egyetlen kiútnak. Természetesen már Magyarországon is működnek olyan szervezetek, amelyek az öngyilkosságok előfordulását szándékoznak csökkenteni megelőzéssel és válsághelyzetben nyújtott segítséggel. Ennek ellenére Magyarországon még mindig viszonylag magas az öngyilkosság elkövetésének 100 000 főre jutó aránya. A hazaitól csak a Lengyelországban láthatunk rosszabb helyzetet. A skandináv országokban megszokott kedvező helyzetet ezúttal Finnország töri meg, ugyanis ez az ország áll a képzeletbeli „negatív dobogó” harmadik fokán. Az is eltér a korábban bemutatottaktól, hogy Szlovákiában tudjuk kimutatni a legkedvezőbb helyzetet.

41. ábra

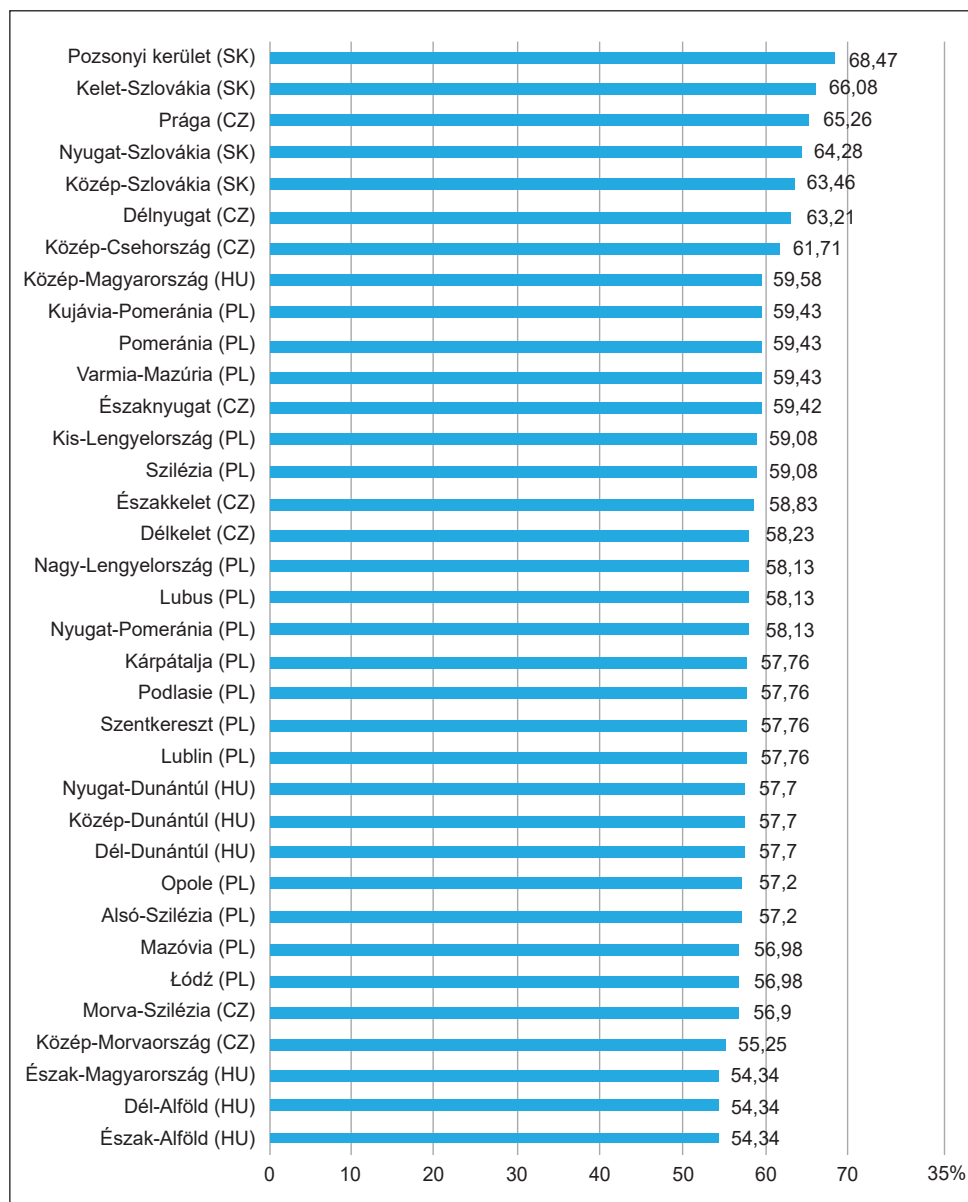
Az öngyilkosság elkövetésének 100 000 főre jutó aránya

Forrás: Social Progress Index 2017 alapján saját szerkesztés

Ahogy azt korábban említettük, objektív és szubjektív mutatókról beszélhetünk. Az egészségügyi helyzet területén eddig bemutatott mutatók az objektívek közé tartoztak, azonban itt is vizsgálunk egy szubjektív mutatót, az érzékelt egészségügyi állapotot. A regionális különbségek szemléltetése érdekében az adatokat ezúttal NUTS 2-es szinten¹⁹ mutatjuk be.

¹⁹ Magyarország és Lengyelország esetében az adatok NUTS 1 szinten szerepelnek, de a 35 NUTS 2 régiót változatlanul feltüntetünk. Ezekben az esetekben az érték a NUTS 1 régió értékét mutatja.

A vizsgálati mintát ez esetben is a V4-országok 35 régiója adja. A mutató pedig azok arányát mutatja az egyes régiókban, akik saját egészségi állapotukat jónak vagy nagyon jónak mondják.

42. ábra

Általános egészségi állapot

Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés

Az eredmények alapján cseh és szlovák régiók állnak az élen, ezek közül is kiemelkednek Szlovákia régiói. Az országok fővárosi régióiban (Prága, Pozsony és Közép-Magyarország) tapasztaltuk a legkedvezőbb helyzetet az adott országban, ugyanakkor érdekesség, hogy Lengyelországban a fővárost magában foglaló Mazóvia régió a legrosszabb helyzetben van (a lódzi régióval együtt). Magyarországon saját egészségüket az Alföld és Észak nevű makrorégió lakosai látják a legrosszabbnak.

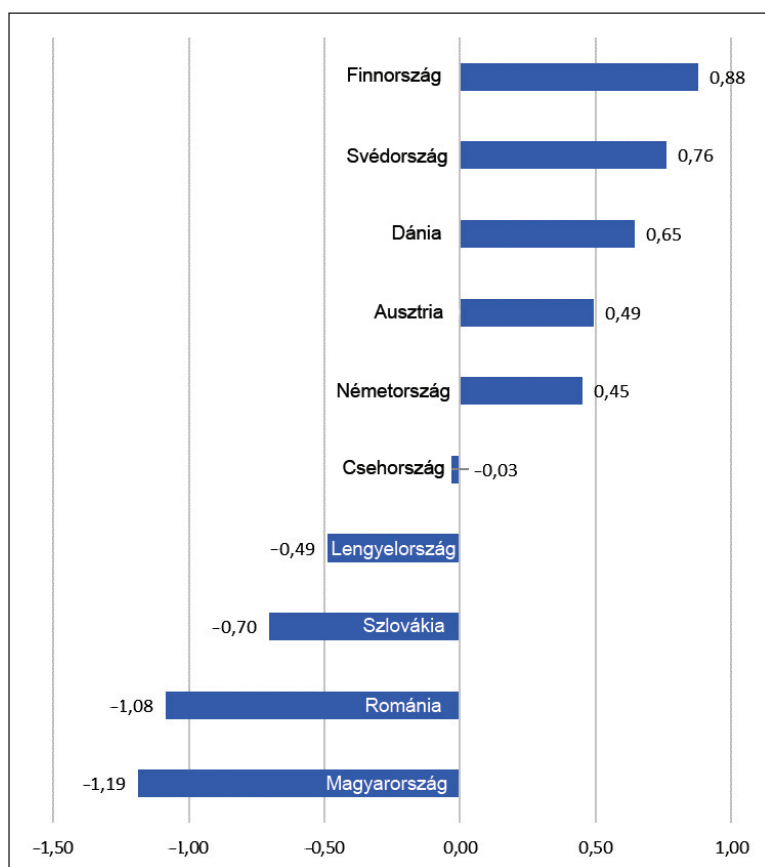
Noha kétségtelen, hogy az emberek sokszor nehezen tudják megítélni saját egészségi állapotukat, mégis ha egy ország lakosai azt rossznak értékelik, az kihat több mutatóra, amit jelen tanulmány keretein belül vizsgáltunk. A boldogsággal való kapcsolat egyértelmű, de ugyanígy hatással lehet a kockázatvállalási hajlandóságra, az innovativitásra és akár a vállalkozóvá válási hajlandóságra is.

4.7. Kompozit mutatószám kialakítása a társadalmi haladás és társadalmi tőke mérésére

Jelen pontban a társadalmi haladás és társadalmi tőke témakörét vizsgáltuk néhány (elsősorban a Társadalmi Haladás Indexből származó) mutatóval. A tanulmány készítése során úgy gondoltuk, egy kompozit mutatószámot is megalkotunk, amely lehetővé teszi az általános helyzet felmérését. Fontos kiemelnünk, hogy e mutató valóban csak az általános helyzet felmérésére alkalmas, az egyes részterületekre vonatkozó állapotok megismeréséhez fontos az egyes mutatók részletes vizsgálata.

Természetesen ki kell emelnünk az összevont mutatók gyengeségeit, hibáit is. Ezek leegyszerűsítik a helyzetet és elfedik az egyes országok gyengeségeit. Ezt a problémát azal kezeljük, hogy az egyes mutatókat külön-külön elemeztük, így megismerve az egyes részterületeken tapasztalható helyzetet. További kihívás a megfelelő „összevonási” eljárás kiválasztása. Erre több mód kínálkozik. Lehetőség lenne a faktoranalízis (főkomponens-elemzés) alkalmazására, azonban ennek feltétele, hogy a mintanagyság (jelen esetben az országok száma 10) jelentősen (akár tízszeresen) meghaladja a modellbe vont mutatók számát. Ez azonban nem teljesül, így a faktoranalízis alkalmazásától eltekintünk. Alternatív megoldást a normalizálás jelent, amely a különböző dimenziójú mutatók összevonása érdekében alkalmazható. Magára a normalizálásra is több lehetőség kínálkozik. A legegyszerűbb és az egyik leggyakrabban használt²⁰ módszer a standardizálás, ami a mutatók eredeti értékéből, az értékek átlagából és szórásából számítható ki. A módszer segítségével a középpértéket eltoljuk 0-ra és a szórással megegyező egységekre alakítjuk, így a normalizált értékek átlaga 0, szórása pedig 1 lesz. Abban az országban, ahol az eredeti érték épp az átlag, ott a normalizált érték 0 lesz, az átlag felett teljesítők normalizált értéke pozitív, míg az átlag alatt teljesítőké negatív szám lesz.

²⁰ A legismertebb versenyképesség-kutató intézetek közül az IMD (Institute for Management Development) is ezt a módszert használja.

43. ábra

Az általános társadalmi haladás környezete

Forrás: saját számítás és szerkesztés

Képlete a következő:

$$z_{q,c}^t = \frac{x_{q,c}^t - \text{átlag}(x_q^t)}{\text{szórás}(x_q^t)}$$

ahol:

$x_{q,c}^t$ = q-adik indikátor c-edik országra t-edik évben vonatkozó standardizált értéke,

$\text{átlag}(x_q^t)$ = a q-adik indikátor c-edik országra t-edik évben vonatkozó értéke,

$\text{szórás}(x_q^t)$ = a q-adik indikátor átlagos értéke a t-edik évben,

$z_{q,c}^t = -\frac{x_{q,c}^t - \text{átlag}(x_q^t)}{\text{szórás}(x_q^t)}$ a q-adik indikátor t-edik évben mért értékeinek szórása.

Vannak azonban olyan mutatók is, amelyeknél az alacsonyabb érték mutatja a kedvezőbb helyzetet (például emberölések száma, öngyilkossági arányszám). Ebben az esetben a képletet kismértékben módosítanunk kellett, s a következő formában használtuk:

$$z_{q,c}^t = \frac{x_{q,c}^t - \text{átlag}(x_q^t)}{\text{szórás}(x_q^t)}$$

Az így létrejövő normalizált (dimenzió nélküli) mutatószámokat minden mutatóra kiszámítottuk, majd az országra vonatkozó kompozit értéket súlyozatlan számtani átlag segítségével alakítottuk ki.

A vizsgálati mintát értelemszerűen az eddig vizsgált tíz ország adja:

- Ausztria,
- Csehország,
- Dánia,
- Finnország,
- Lengyelország,
- Magyarország,
- Németország,
- Románia,
- Szlovákia,
- Svédország.

Az elemzésbe bevont mutatók számát csökkentettük, hiszen néhány „kategorikus” mutató torzította volna az eredményeket. Hosszas vita után úgy döntöttünk, a következő mutatókat vonjuk be a modellbe:

- a Társadalmi Haladás Index alapján:
 - emberölési arány,
 - press freedom index (sajtószabadsági index),
 - várható élettartam 60 éves korban,
 - korai halálozás nem fertőző betegségtől,
 - öngyilkossági arány,
 - kültéri légszennyezés okozta halálozás,
 - politikai jogok,
 - gyülekezési szabadság,
 - tulajdonjogok,
 - elégedettség a döntések szabadságával,
 - a kormányzat vallási korlátozása,
 - társadalmi ellentétek,
 - korrupció,
 - közösségi védőháló;
- WGI alapján:
 - véleménynyilvánítási szabadság és elszámoltathatóság,
 - politikai stabilitás és közéleti erőszakmentesség,
 - kormányzati hatékonyság,
 - a szabályozás minősége,
 - jogállamiság,
 - a korrupció kezelése.

A felsorolt mutatók többsége a Társadalmi Haladás Indexből származik, az utolsó hat pedig a Világbank adatbázisában szerepel. A korábban bemutatott regionális adatok nemzeti szintre történő átalakításától eltekintettünk, azaz csak a nemzeti szintű mutatók kerülhettek be a modellbe.

A következő ábra mutatja a vizsgált mutatók normalizálása és aggregálása után létrejövő sorrendet. Az eredmények az egyes mutatóknál bemutatott képet erősítik meg, vagyis a skandináv országok messze megelőzik a többi. Ausztria és Németország egymást követi a sorban, végül a visegrádi országok és Románia következnek. A visegrádi négyek közül Csehország az egyetlen, ahol nullához, vagyis átlagos eredményhez közelít a kompozit mutató értéke $(-0,03)$. A többi, negatív értékkel szereplő ország jelentősen elmarad ettől a teljesítménytől.

4.8. Összefoglaló gondolatok

Jelen pont célja Magyarország helyzetének bemutatása volt a társadalmi tőkéhez és társadalmi haladáshoz kapcsolódó (elsősorban puha) mutatók segítségével. Ezekből egy összevont, kompozit mutatószámot is kidolgoztunk, amely megerősítette, hogy hazánk nemzetközi összehasonlításban különösen gyengén szerepelt.

A pontban vizsgált mutatókat gyakran érik kritikák. Ezek közül különösen problémásnak ítéltető a megkérdezésre és percepcióra épülő adatfelvétel, hiszen ez esetben a szubjektivitás jelentősen torzíthatja az eredményeket. A különböző mutatókkal és indexekkel kapcsolatban a *Századvég* (2016) úgy véli, hogy a nemzetközi indexekkel kapcsolatos problémákat több szempontból kell megközelíteni. Az egyik ilyen a mutatókat előállító szervezet legitimitása, a másik a módszertani problémák köre, amelyből kiemelhető a szubjektivitás és az adatkiválasztás nehézsége. Ezek a problémák valóságosak, sőt a versenyképesség és társadalmi haladás „puha” mutatói kapcsán fokozottak, hiszen nemzetközi összehasonlítást csak korlátozottan lehet végezni a korábban bemutatott kulturális, értékrend- és mentalitásbeli különbségek miatt. Ki kell emelni azt is, hogy a különböző adatgyűjtő és előállító szervezetek módszertani megoldásai is torzíthatják az eredményeket, ami akár hibás gazdaságpolitikai intézkedésekhez is vezethetnek. A gyenge eredmények erősítik a társadalom tagjainak szkepticizmusát, valamint pesszimizmushoz vezethet. Ez pedig a percepcióra épülő mutatók további gyengülését eredményezheti.

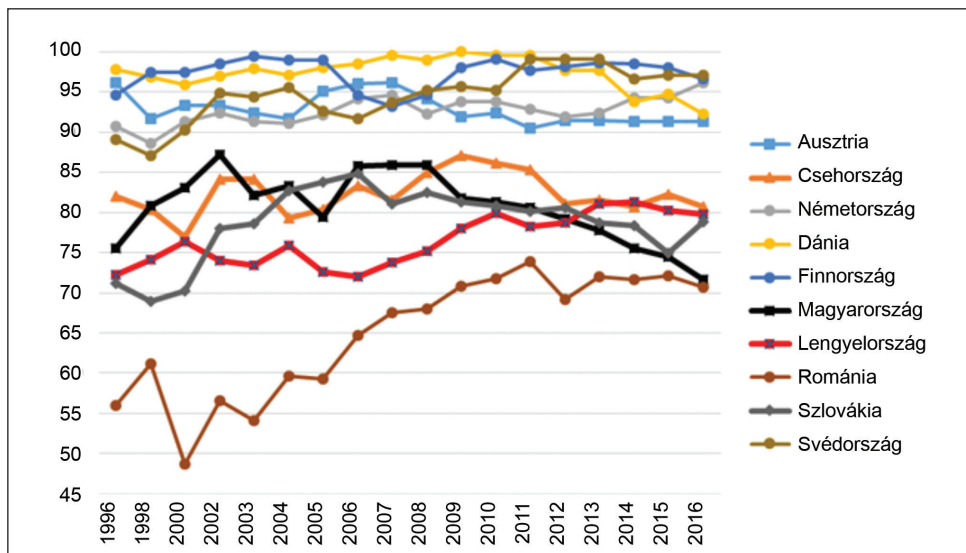
A Társadalmi Haladás Index egy kompozit mutatószám, sőt a képzéséhez használt indikátorok között is láthatunk kompozit mutatókat. Önmagában ez is egyfajta problémát jelezhet, hiszen ezeket a mutatókat is érik kritikák. Valkó (2015) az OECD tanulmánya alapján összefoglalta ezek előnyeit és hátrányait:

Előnyök	Hátrányok
• komplex, multidimenzionális valóságot foglalnak össze a döntéshozók támogatása céljából; • könnyebben interpretálhatók, mint a nagyszámú indikátorokat tartalmazó rendszerek; • az országok időbeli fejlődését segítenek értékelni; • csökkentik az indikátorkészlet méretét az információs alap eltávolítása nélkül; • „sűritik” az információt; • javítják a kommunikálhatóságot, és elősegítik az elszámoltathatóságot; • segítenek kialakítani, illetve alátámasztani narratívákat a szakmai és laikus közönség számára egyaránt; • lehetővé teszik a felhasználók számára komplex dimenziók hatékony összehasonlítását.	• félrevezető politikai üzenetek forrásai lehetnek, ha hibás módszertanon alapulnak vagy félreértelmezik őket; • egyszerűsített szakpolitikai konklúziókhoz vezethetnek; • vissza lehet élni velük (például egy adott szakpolitikai cél támogatása érdekében), ha a kialakítási folyamat nem átlátható és/vagy nincsenek megalapozott statisztikai vagy konceptuális elvek; • politikai polémia tárgya lehet a mutatók és súlyok kiválasztása; • elfedhetnek súlyos hiányosságokat egyes dimenzióknál, és nehezebbé tehetik a megfelelő korrekciós intézkedések azonosítását, ha a kialakítási folyamat nem átlátható; • nem megfelelő szakpolitikához vezethetnek, ha figyelmen kívül hagyják azokat a dimenziókat, amelyeknél a teljesítmény nehezen mérhető.

Vinogradov (2019) a puha tényezők kapcsán hozzáteszi, hogy erősen megkérdőjelezhető az így kapott adatok és eredmények általánosíthatósága, és különösen komoly problémát lát az adatok *reprezentativitásában*, hiszen mint kiemelte: a Világgaazdasági Fórum (2016-os) jelentésében 52 válaszadó jelentette a magyar mintát, amit a szerző igen kevésnek talál.

Összefoglalva, a társadalmi haladást lehetővé tévő környezet megítélésekor azt tapasztaltuk, hogy az utóbbi években Magyarország sokat javított a makrogazdaság tekintetében, de a vizsgált mutatók alapján jelentős elmaradásban van a nyugat-európai, skandináv, de még a régiós versenytársakhoz képest is. Ezek több esetben a puha tényezőkre vezethetők vissza (ismerve ezek gyengeségeit), amelyek közül kiemelhető, hogy a magyar társadalom tagjai negatívan látják helyzetüket, még akkor is, ha az objektívnek tartott statisztikai adatok nem erősítik meg ezt. A puha tényezők kapcsán ki kell emelni, hogy az érzékelésnek rendkívül fontos szerepe van. Az előrelépéshez tenni kell a percepcióra épülő területek javításáért és a társadalmi tőke kapcsán is egyet lehet érteni a gyakran hangoztatott mondással „nem elegendő versenyképesnek lenni, versenyképesnek is kell látszani”.

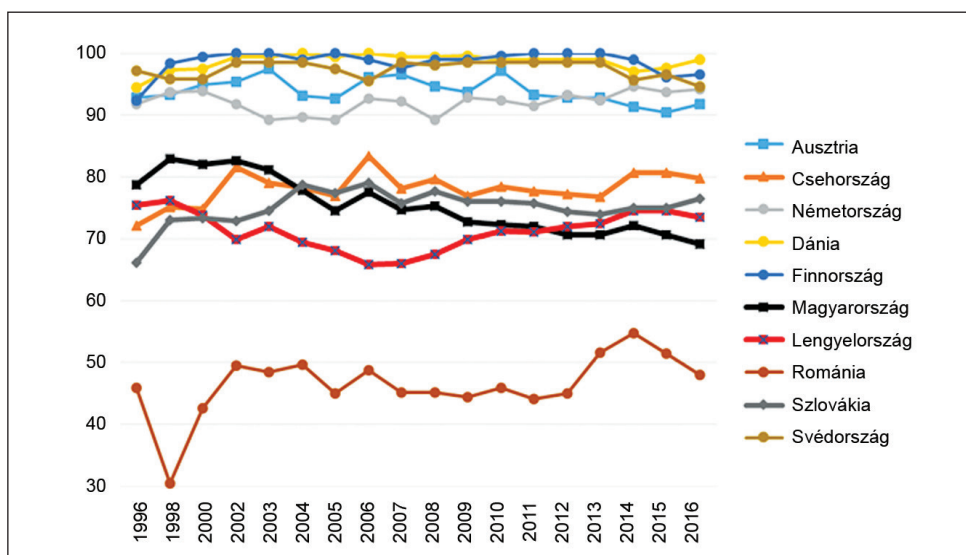
Függelék

44. ábra

A szabályozás minősége

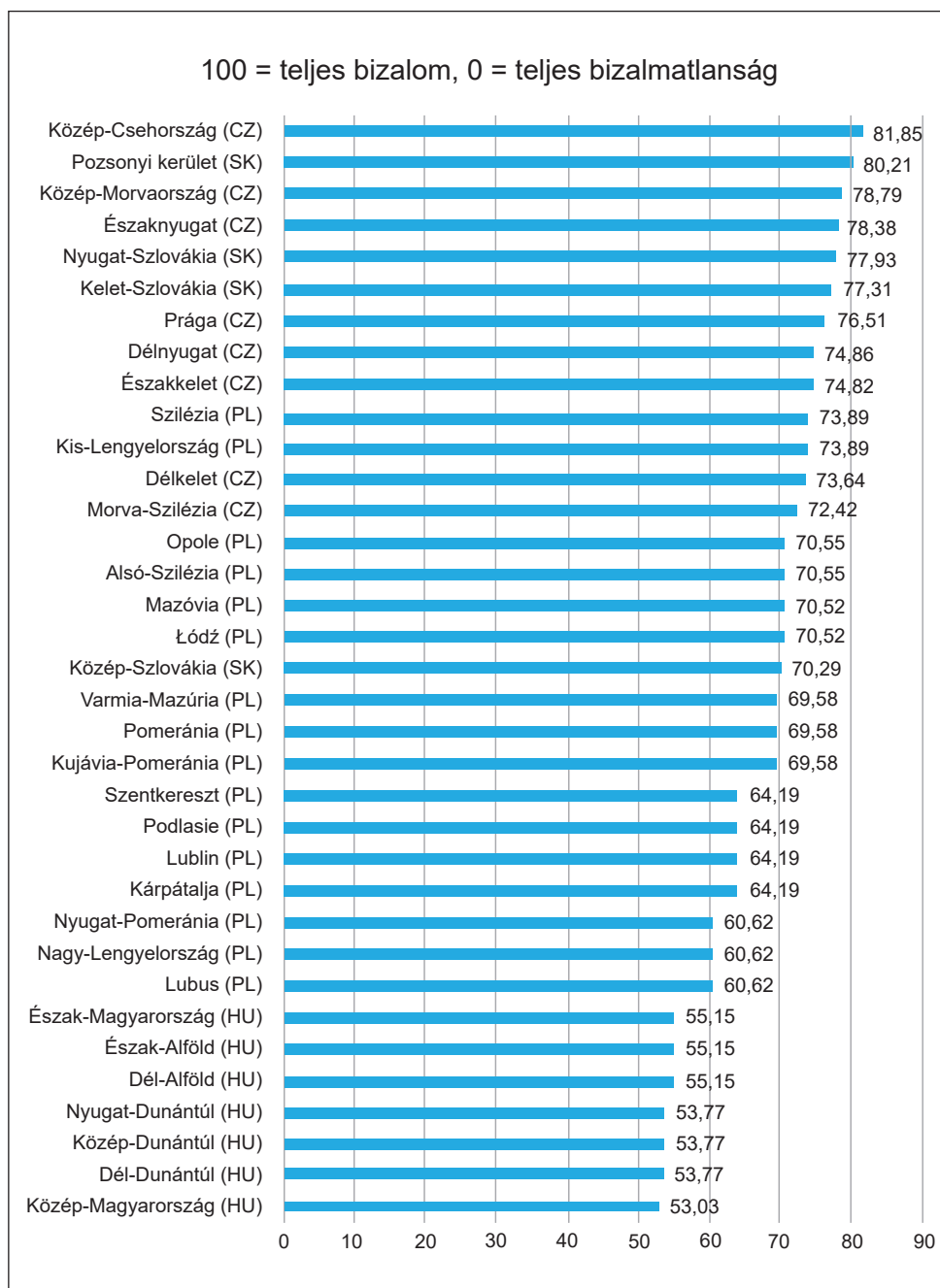
Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

45. ábra

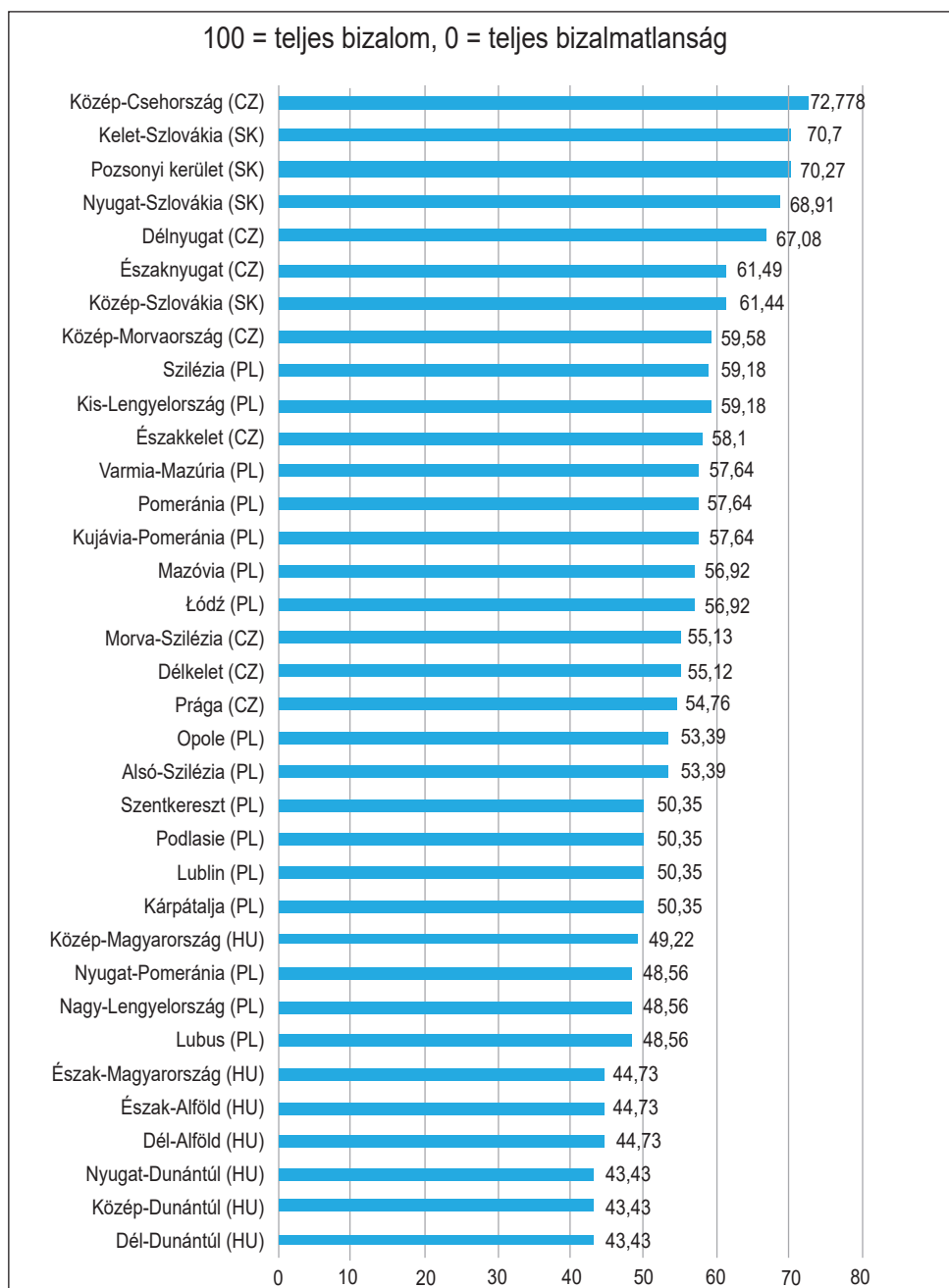
Kormányzati hatékonyság

Forrás: World Bank 2016 alapján saját szerkesztés

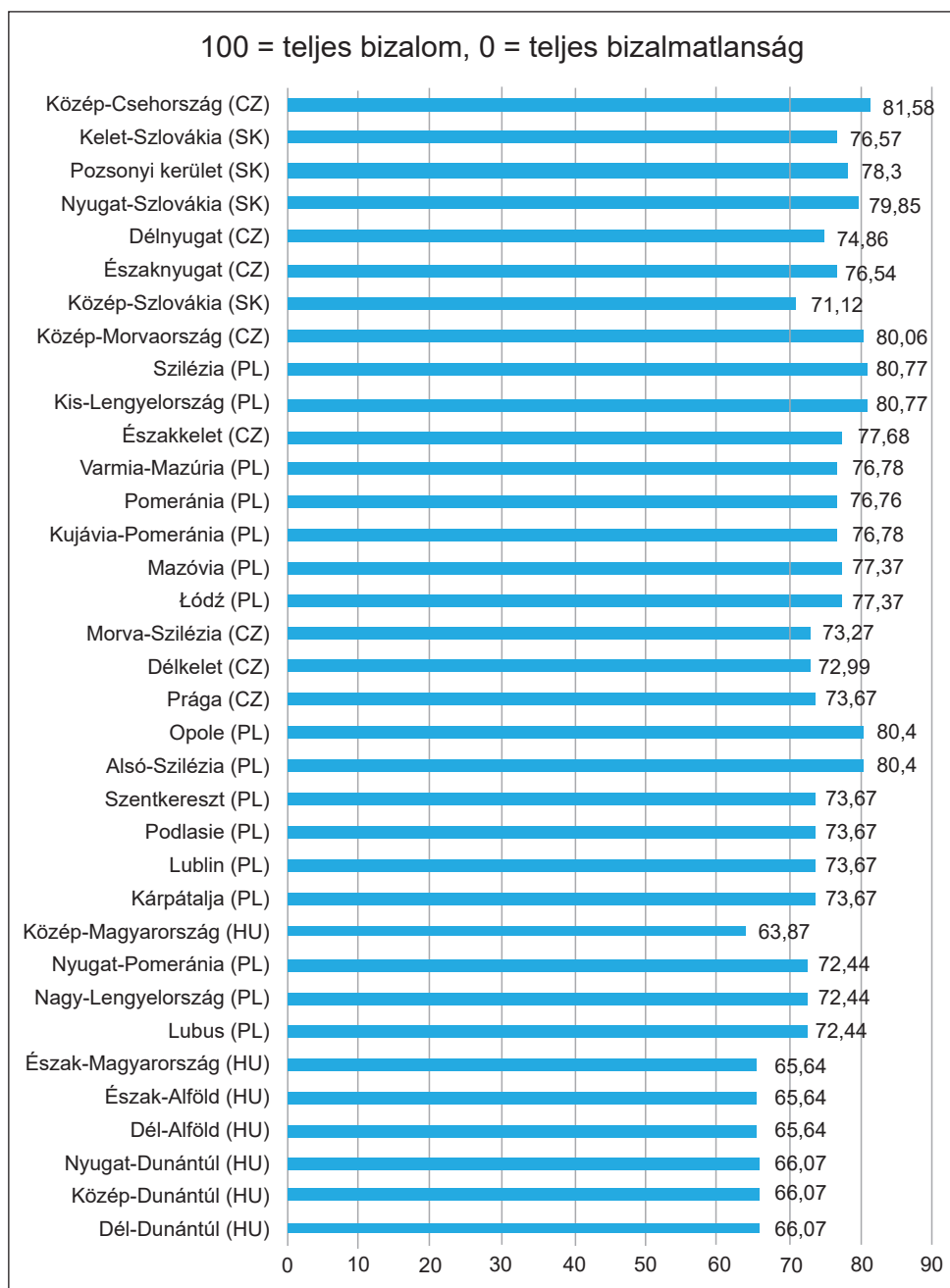
46. ábra

*Bizalom a politikai rendszerben**Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés*

47. ábra

*Bizalom a rendőrség felé**Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés*

48. ábra

*Bizalom a jogrendszerben**Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés*

16. táblázat

A 4. pontban szereplő nemzeti szintű mutatók összefoglalása

	Ausztria	Csehország	Németország	Dánia	Finnország	Magyarország	Lengyelország	Románia	Szlovákia	Svédország
Emberölések száma (100 000 főre)	0,50	0,70	0,90	1,00	1,60	1,50	0,70	1,50	1,10	0,90
Erőszakos bűncselekmények szintje (1 = alacsony, 5 = magas)	1,00	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2,00	2,00	2,00	1,00
Érzékelt bűnözés (1 = alacsony, 5 = magas)	2,00	2,00	2,00	2,00	2,00	3,00	2,00	3,00	2,00	2,00
Press Freedom Index (Sajtószabadsági Index, 0 = legszabadabb, 100 = legkevésbé szabad)	14,04	21,89	14,13	13,99	10,26	29,11	26,59	23,65	20,26	8,31
Várható élettartam 60 éves korban (év)	24,15	21,95	23,69	23,26	24,06	20,26	21,84	20,15	20,71	24,63
Korai halálozás nem fertőző betegségtől (100 000 főre)	232,60	329,10	249,30	248,00	224,20	454,80	393,70	462,50	370,30	199,10
Öngyilkossági arány (100 000 főre)	12,52	12,01	10,42	10,35	15,71	17,08	17,41	11,06	10,21	11,95
Kültéri légszennyezés okozta halálozás (100 000 főre)	22,91	42,35	22,88	21,37	13,95	48,24	44,90	54,88	46,30	11,02
Politikai jogok (0 = teljes hiány, 40 = teljes jogok)	37,00	38,00	39,00	40,00	40,00	29,00	37,00	35,00	36,00	40,00
Véleménynyilvánítás szabadsága (0 = teljes hiány, 16 = teljes szabadság)	16,00	15,00	15,00	16,00	16,00	13,00	14,00	14,00	15,00	16,00
Gyülekezési szabadság (0 = teljes hiány, 1 = teljes szabadság)	0,89	0,75	0,90	0,98	0,93	0,52	0,64	0,74	nincs adat	0,87
Tulajdonjogok (0 = teljes hiány, 100 = teljes jogok)	83,50	73,00	81,00	84,00	89,00	57,60	61,80	61,00	68,20	92,60
Elégedettség a döntések szabadságával (%)	88,00	80,00	86,00	95,00	94,00	51,00	82,00	78,00	64,00	91,00
A kormányzat vallási korlátozása (0 = alacsony, 9 = magas)	3,40	2,50	3,40	3,50	1,30	2,80	2,80	2,80	3,40	2,40
Társadalmi ellentétek vallási okból (0 = alacsony, 9 = magas)	1,90	2,00	2,50	2,90	0,10	2,20	1,30	2,80	1,40	4,60
Korrupció (0 = magas, 100 = alacsony)	75,00	57,00	81,00	88,00	85,00	45,00	60,00	48,00	50,00	84,00
Közösségi védőháló (0 = gyenge, 1 = erős)	0,93	0,92	0,90	0,95	0,95	0,89	0,89	0,80	0,92	0,91

Forrás: a fejezetben hivatkozott adatok alapján saját szerkesztés

17. táblázat
A 4. pontban szereplő NUTS 2 szintű mutatók összefoglalása

	Halálozás 65 éves kor előtt (%)	Emberlétségi arány (100 000 főre)	Általános egészségi állapot	Bizalom a politikai rendszerben (0 = teljes bizalom, 100 = teljes bizalmatlanság)	Bizalom a jogrendszerben (0 = teljes bizalom, 100 = teljes bizalmatlanság)	Bizalom a rendőrség felé (0 = teljes bizalom, 100 = teljes bizalmatlanság)	Korrupció
Alsó-Szilézia (PL)	22%	1,67	57,20	29,45	19,60	46,61	-0,68
Dél-Alföld (HU)	26%	1,23	54,34	44,85	34,36	55,27	-0,94
Dél-Dunántúl (HU)	26%	1,54	57,70	46,23	33,93	56,57	-0,66
Délkelet (CZ)	15%	1,00	58,23	26,36	27,01	44,88	-0,80
Délnyugat (CZ)	15%	0,69	63,21	25,14	25,14	32,92	-0,79
Észak-Alföld (HU)	26%	1,42	54,34	44,85	34,36	55,27	-0,94
Északkelet (CZ)	16%	0,71	58,83	25,18	22,32	41,90	-0,80
Észak-Magyarország (HU)	29%	1,41	54,34	44,85	34,36	55,27	-0,94
Északnyugat (CZ)	20%	1,27	59,42	21,62	23,46	38,51	-1,44
Kárpátalja (PL)	17%	0,80	57,76	35,81	26,33	49,65	-0,71
Kelet-Szlovákia (SK)	21%	1,49	66,08	22,69	23,43	29,30	-1,40
Kis-Lengyelország (PL)	18%	0,81	59,08	26,11	19,23	40,82	-0,78
Közép-Csehország (CZ)	16%	1,12	61,71	18,15	18,42	27,22	-0,95
Közép-Dunántúl (HU)	25%	1,18	57,70	46,23	33,93	56,57	-0,66
Közép-Magyarország (HU)	22%	1,62	59,58	46,97	36,13	50,78	-1,04
Közép-Morvaország (CZ)	17%	1,14	55,25	21,21	19,94	40,42	-0,89
Közép-Szlovákia (SK)	22%	1,36	63,46	29,71	28,88	38,56	-0,95
Kujávia-Pomeránia (PL)	22%	0,93	59,43	30,42	23,22	42,36	-0,12
Lódz (PL)	26%	1,45	56,98	29,48	22,63	43,08	-0,69
Lublin (PL)	21%	1,17	57,76	35,81	26,33	49,65	-0,78
Lubus (PL)	23%	1,39	58,13	39,38	27,56	51,44	-0,12
Mazóvia (PL)	21%	1,33	56,98	29,48	22,63	43,08	-0,68
Morva-Szilézia (CZ)	20%	1,15	56,90	27,58	26,73	44,87	-1,36
Nagy-Lengyelország (PL)	20%	0,87	58,13	39,38	27,56	51,44	-0,68
Nyugat-Dunántúl (HU)	24%	0,94	57,70	46,23	33,93	56,57	-0,66
Nyugat-Pomeránia (PL)	22%	2,01	58,13	39,38	27,56	51,44	-0,18
Nyugat-Szlovákia (SK)	20%	1,79	64,28	22,07	20,15	31,09	-1,07
Opole (PL)	20%	1,15	57,20	29,45	19,60	46,61	0,03
Podlasie (PL)	20%	1,04	57,76	35,81	26,33	49,65	-0,39
Pomeránia (PL)	20%	1,09	59,43	30,42	23,22	42,36	-0,23
Pozsonyi kerület (SK)	18%	2,24	68,47	19,79	21,70	29,73	-1,37
Prága (CZ)	14%	1,46	65,26	23,49	26,33	45,24	-1,22
Szentkereszt (PL)	21%	1,10	57,76	35,81	26,33	49,65	-0,69
Szilézia (PL)	23%	1,27	59,08	26,11	19,23	40,82	-0,92
Varmia-Mazúria (PL)	22%	1,52	59,43	30,42	23,22	42,36	-0,12

Forrás: Európai Bizottság 2016 alapján saját szerkesztés